Tilbageblik

Edith Petersen

Edith Petersen

Tilbageblik

Skrevet af
John Lykkegaard

forlaget mine erindringer

Grethe Johanne Edith Petersen

Tilbageblik
udgivet marts 2007

Foto, forside: Edith Petersen
Foto, bagside: Indonesien

Skrevet af
John Lykkegaard

forlaget mine erindringer
Stavnsvej 102, 8381 Tilst
tlf. 86805990
www.mine-erindringer.dk

ISBN 978-87-91748-06-2

Celebes

I forhold til i dag, var det en meget anderledes tid, jeg voksede op i. Jeg er født på Java og voksede op på Celebes.

Min far, Christian Peter Elof Andersen, var dansker og kom fra Århus. Han blev født den 1. september 1899 og led en frygtelig død den 11. januar 1942. Han arbejdede for Århus Oliefabrik, hvor han til at begynde med blev sendt ud som handelsmand i Singapore og senere blev filialbestyrer i det daværende hollansk østindien. Hans opgave var at opkøbe kopra til Oliefabrikken.

Kopra er et råmateriale. Det er tørrede kokoskerner, der bliver presset kokosolie ud af, og olien blev så siden brugt til at fremstille sæbe og margarine.De tørrede kerner blev pakket i 50 kilos sække. De indfødte slæbte sækkene op i små både, der, når de var fuldt lastet, sejlede ud til de store fragtskibe, der lå på reden. Når fragtskibene var lastet, sejlede de til Europa.

Min far mødte min mor, Jenny Johanna Bernardine, født Schröder 5. januar 1902, i Menado, som ligger ved kysten, og det var også der, de blev gift den 13. juli 1927. Mor blev gravid og fødte mig den 27. september 1928.

Der var ikke noget hospital, og det mente min mor, Jane, ikke var betryggende. Hun rejste derfor hjem til Java, for hun var født i Surabaya. Hendes forældre, Jean Frederic Schröder, født på Java den 31 maj 1871 og død 17. januar 1945 i Malang og Emma Johanna Hughan, gift Schöder, født på Java den 24. september 1876 og død i Toempang den 28. oktober 1945, boede i en lille landsby, der lå i nærheden af den større by, Malang, hvor der var en militærbase. Der havde de et hospital, der hed Lafeyette Hospital, og der blev jeg født.

Jeg har stadig papirerne, og det er faktisk pudsigt, for det er noget af det eneste, der er tilbage fra de mange år på Celebes. Da vi blev taget til fange under 2. verdenskrig, fik mor lov til at gå tilbage til huset, for at se, om hun kunne redde noget. Da hun nåede frem, så hun, at det meste var væk. Der lå nogle papirer på gulvet, og blandt dem lå der et hæfte – barnets bog, hvor hun de første år skrev om min udvikling. Attesten fra hospitalet var underskrevet af en dansk læge. Jeg er født på Java,

men opvokset på Sulawesi, det forhenværende Celebes, i en lille by ved navn Menado, som ligger på den nordlige del af øen. I 1929, da jeg var omkring ét år, var jeg på min første store rejse, da mine forældre havde ferie og tog til Danmark, men det kan jeg selvfølgelig ikke huske. I Århus underskrev far en ny fire års kontrakt med Århus Oliefabrik, og vi rejste tilbage igen.

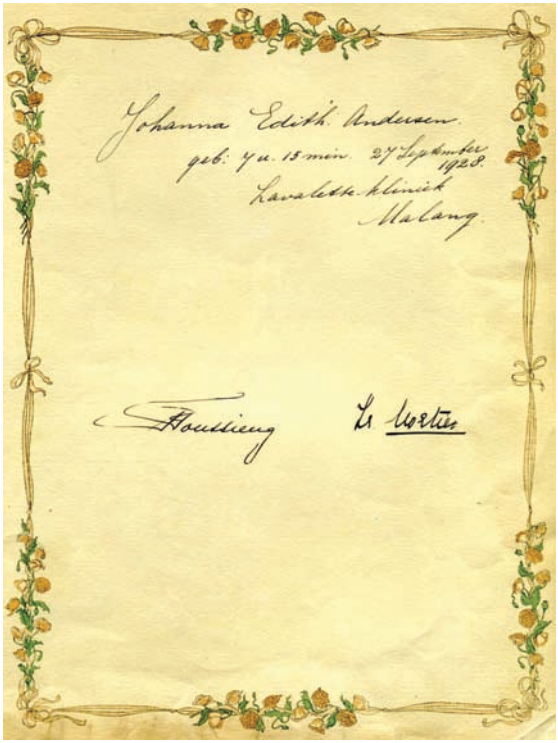
Johanna Edith Andersen
geb: 7 u. 15 min. 27 September 1928.
Lavalette-klinick
Malang

Min fødselsattest. En af de få ting min mor fandt i vores hus under krigen

Min bror og søster bliver født i Menado. Jan blev født den 9. juni 1930 og Ingrid den 25. juni 1932.

Jeg kan svagt erindre nogle episoder fra min tidligste barndom. Jeg kan husker, da min søster blev født. Jeg sad i bilen med min lillesøster i armene, og jeg kan lige så tydeligt mindes, at hun kiggede op på mig. Jeg var vel omkring fire år. Jeg kan også huske, at jeg en dag rendte fra barnepigen. Vi var nede på stranden, og jeg ville op til mor for at se til

den lille. Min mor var hollænder og uddannet lærerinde. Hun blev udsendt på kontrakt af den hollandsk/indiske regering. Hun kom til en lille landsby i bjergene og var på nogle pigekostskoler som overlærer. Det var hollandsk territorium, men der var ikke så mange hollændere i forhold til de indfødte.

Vi havde tjenestefolk og tilhørte the „upperclass“. Det var dårlige tider i Europa, og mange tog til fjernøsten for at tjene penge. Nogle nedsatte sig som plantageejere, og andre som handelsfolk, og dem var der mange af. Der var desuden mange rige kinesere på Celebes, og de var typisk handelsfolk.

Da jeg blev fem år, kom jeg på den hollandsk/kinesiske skole, som var en pigeskole, hvor de fleste af eleverne var katolikker. Senere kom min lillesøster på den samme skole. Jan kom på en blandet skole ikke så langt fra, hvor vi boede. Det var også der, at de protestantiske piger gik.

På besøg hos mormor og morfar i Toempang på Jave i 1939. Fra venstre er det far, Ingrid, mig og Jan. Mormor og morfar står bagved

Jeg ved ikke, hvorfor min søster og jeg skulle gå på en katolsk skole, men jeg tror, at det kan have noget at gøre med, at mor var lærerinde. Hun havde undervist på Manado før, men da hun blev gift, måtte hun holde op som lærer. Dengang kunne man ikke have job, hvis man var

Far og mors bryllup i Menado den 13. juli 1927

gift. Konens plads var i hjemmet. Mor kaldte skolen for en pigeskole, og det var en form for betalingsskole. Undervisningen foregik stort set på hollandsk, og det var nonner, der stod for undervisningen.

Jeg kan huske, at det var en god undervisning, vi fik. Vi havde sprogundervisning, historie, regning, håndarbejde og geografi, og det var reelt. Men vi havde også bibelhistorie. Når de havde timer i religion, fik vi, der ikke var katolikker, i stedet ekstra timer i håndarbejde. Til jul var vi dog med i den katolske kirke for at jesusbarnet i krybben. Men det er jo alment, for vi fejrede også jul og havde komsammen juledag. Ellers kan jeg ikke huske så meget fra de første år i skolen, men jeg kan dog huske, at vi havde sanglege, og at vi skrev på nogle små sorte tavler. Vi var omkring 30 elever, og de kom fra et stort område. Jeg fik nogle veninder i skolen, men det var nu ikke så mange.

Vor kokkepige og boy boede sammen. Jeg ved ikke, om de var gift, men de havde da børn, og vi legede ofte sammen.

Jeg talte malaysisk, og det var ikke almindeligt for den hvide race, at man lod børnene blande sig med de indfødte. Der var min mor mere frisindet, for det kunne hun ikke se noget galt i.

Men mor skulle passe på, at hun ikke blev for frisindet, for så ville de andre kolonister se skævt til os. Det var ikke noget, at vi mærkede til i det daglige, for vi legede med de børn, der boede omkring os. Min bror, Jan, legede med nogle af de børn, der gik på hans skole, og de havde nogle søskende, som vi også legede med. Vi var altid i gang med et eller andet, og jeg kan huske, at vi cyklede og løb på rulleskøjter. Vi legede meget med naboens søn. Vi havde sækkeløb, og vi lavede vor egen soft-

ice. Vi havde en tønde med is og salt, og i midten var der en beholder med vaniljecreme, som vi piskede. Vi elskede at synge, og vi sang mange børnesange.

Der er vel ikke den store forskel på, hvad børn leger i de forskellige dele af verden, når det kommer til stykket. Vi lavede også bolde af gummi, som vi tappede fra et gummitræ, vi havde i haven. Når vi lavede et hul i barken, kunne vi samle saften op i bladene. Så blev det tørret, og når det var tørt, rullede vi det sammen. Det sprang som regel op igen, så det havde vi meget sjov med.

Naboerne havde nogle store, høje nøddetræer, og det hændte, at de gav nødder. Dem samlede vi op fra jorden og tog med hjem. Vi lagde nødderne i en sten med en fordybning, og så brugte vi anden sten til at slå dem i stykker.

Fra mandag til lørdag gik vi i skole fra klokken syv til 13, og det var kun søndag, vi havde fri. Jeg var meget glad for at gå i skole, og det tog kun omkring ti minutter at gå hen til skolen. Klokken syv skulle vi stå i en lang række, og når vi kom ind i klassen, skulle vi bede fadervor. Vi havde selvfølgelig ferier, men jeg kan ikke huske, hvor lange de var.

Vi havde fri klokken 13.00, og når vi havde spist til middag, hvilede vi os, for det var meget varmt i middagsheden. Bagefter gik far på kontoret, og mor gik til tennis eller besøgte veninder. Jeg ville gerne spille tennis, men mor mente, at jeg var for lille. Men vi var ofte med, når far og mor spillede tennis. Eftermiddagen havde vi for os selv. Vi cyklede en del og kørte af og til hen til fars kontor. Det hændte, at vi var med far ombord på skibene, og så spiste vi gerne middag med kaptajnen. Jeg kan huske, at en af kaptajnerne viste mig en meget flot japansk dukke, der havde en utrolig flot japansk dragt på.

Skibene lå et stykke fra kysten, og jeg kan huske en anden gang, hvor vi så hajer svømme rundt omkring skibet. Det var ikke så langt fra, hvor vi badede, men det var ikke farligt, for hajerne kom aldrig helt ind til kysten.

Til gengæld havde vi krokodiller helt inde ved kysten. Der var en flodmunding, og det var der, krokodillerne holdt til. Dem skulle vi passe på, så det var ikke altid ufarligt at bade og lege ved stranden.

Vi besøgte også den europæiske klub, og der foregik mange spændende ting. Der var bowlingbane og spilleborde, hvor medlemmerne spillede bridge. Der var også en scene, og der blev ofte arrangeret underholdning. Jeg har stået på scenen flere gange, hvor vi spillede eventyr. Jeg kan huske, at det ene stykke var Askepot. Mor gav os ofte en is, og udenfor var der en meget fin plads, hvor vi kunne sidde og nyde isen. Vi kunne se ud over vandet til den lille ø Manado Tua, og byen var meget berømt for sin solnedgang. Vi havde en indfødt kokkepige, Mina, der stammede fra Java. Hun kunne lave mad, men hun kunne hverken læse eller skrive.

Vores boy hed Hanis og kom fra en af øerne i Molukkerne. Mina fortalte mig engang, at hun havde været kokkepige for en hollandsk familie på Java. Da de flyttede til Manado, fulgte hun med. Hun havde været gift og havde to drenge. Men hun blev skilt, og senere begyndte hun at komme sammen med Hanis, og de fik nogle børn sammen. Lige før krigen lykkedes det for Hanis at få børnene over til hans forældre.

Mina og Hanis boede i et lille hus på vores grund. Vi havde også en vaskekone og en gartner, der kom fra en af de små øer, og de var alle indfødte.

Julen 1935. Vi fejrer dansk jul, og vi søskende venter spændt på julegaverne

Vi spiste ris, kød og grønsager. Kartoflerne fik vi fra nogle nærliggende gartnerier, og vi havde mange frugter og grønsager, som ikke var kendt i Danmark. I dag kan man få nogle af dem, men det er langt fra alle, der er til at få herhjemme. Salak er stadig en ting, vi ikke kan få her. Og når det gælder bananer, kan vi købe en slags, men på Celebes var der mange forskellige slags. Der var for eksempel nogle lange brunsorte bananer, som kun kunne spises, hvis de blev kogt.

Vi havde mange citrusfrugter. Vi kender appelsiner, citroner og lime. Men i østen er der mange andre slags. Vi fik ris, men det var ikke så tit, for far sagde altid, at når han havde spist ristaffel, måtte han hvile sig, for han havde spist for meget, og det kunne han ikke holde til hver dag. Jeg kan huske, at når Mina skulle på torvet, fik hun penge med. Når hun så kom tilbage, skulle hun afregne med mor. Hanis kunne skrive, så han skrev en regning.

Af og til fik jeg lov til at gå med Mina på torvet, og det var altid spændende. Der var afdelinger for de forskellige varer, så for eksempel grøntsager var i en afdeling og fisk i en anden.

Mina var dygtig til at lave mad, men skulle hun lære nogle nye retter, var det mor, der måtte lære hende det. Mina kunne ikke læse opskrifterne, men hun lærte at veje tingene af i hånden, og det fungerede ganske godt. Hun bagte også, og jeg kan især huske jødekagerne og klejnerne.

Jeg kan ikke huske, om det var hver dag, men meget ofte lavede Mina en kage eller tærte, som vi fik om eftermiddagen. Jeg elskede, når hun lavede kokosnøddetærte, for den smagte pragtfuldt. Hun havde sit eget køkken, hvor hun stegte og kogte på trækul. Køkkenet var i den samme tilbygning, hvor vores badeværelse var anbragt i den bagerste del af hovedbygningen. I baghuset havde vi vort eget lille køkken, hvor vi havde et komfur, der brugte petroleum. Vi fik først køleskab i 1939. Før den tid havde vi en stor kasse med is til at køle tingene ned, og vi fik frisk is hver dag, som blev leveret ved døren.

Det var spændende at bo i et multikulturelt samfund, for der var altid noget at fejre. Vi var jo kun børn, men jeg fornemmede, at der altid var noget gående hos de voksne.

Vi fejrede dansk jul, og første juledag var vi sammen med mors hollandske veninder. Den 6. december fejrede vi Sct. Nikolas fest, med Sct. Nikolas, der kom sejlende ind til byen. Det var en hollandsk tradition iblandet lidt fransk.

Vi fejrede også den kinesiske nytårsfest. Det var med drager og optog, og det var vældigt spændende. Vi børn oplevede det hele. Jeg har senere fået at vide, at et af de flotteste buddhistiske templer findes i Manado. Jeg har dog aldrig været indenfor, men desværre kun gået forbi.

Vi boede i det europæiske kvarter, der lå næsten midt i byen. Det var der, at europærerne holdt til. De indfødte og kineserne boede ude i forstæderne. Jeg kan tydeligt huske vores musikdirigent, Bollegraf. Han havde

et stort orkester. Det gik rundt og spillede med sit orkester i gaden, og det samlede hver gang mange af os børn, som trofast fulgte efter orkestret. Turen rundt i gaderne sluttede ved residenten – en form for amtmand, som boede foran os i et meget stort hus. I haven var der opstillet et stort telt, og der spillede Bollegraf og hans orkester videre.

Hjemme talte vi hollandsk. Vi talte ikke dansk, men da vi igen kom til Danmark i 1934, mener jeg, at vi lærte en del dansk i løbet af de tre, fire måneder, vi var i Danmark. Vi havde lejet et hus på Rislundsvej i Århus i 1934, og der boede vi hele sommeren. Der fejrede vi min fødselsdag den 27. september, og bagefter rejste vi tilbage til Celebes.

Jeg kan svagt huske, at jeg talte med en pige på vejen. Jeg havde fået en fin rød dukkevogn, og den legede jeg meget med ude på den stille villavej.

Jans 5-års fødselsdag i 1935

Jeg fortalte pigen, at vi skulle ud på en lang rejse. Jeg kan ikke huske det, men jeg må have talt dansk. Det var mit største indtryk af den ferie og noget af det eneste, jeg kan huske. Det var første gang, jeg så fars familie, men det kan jeg nu heller ikke huske ret meget af. Da vi kom til skibet, kan jeg huske, at der blev talt malaysisk.

I 1939 var vi igen i Danmark. Jeg kan huske, at en af lærerne på skolen sagde, at jeg skulle på en stor rejse. Jeg stod ved døren og fik målt min højde, og der blev sat en streg. Så skulle vi se, hvor meget jeg var vokset, når jeg kom tilbage.

Den rejse kan jeg til gengæld huske meget af. Vi var blandt andet på ferie i Norge, hvor vi stod på ski, og det var første gang, at min mor og os børn prøvede det. Min far havde et smalfilmkamera, og han elskede at tage billeder, og det er ud fra billederne, at jeg kan huske de forskellige oplevelser.

Desværre er filmene blevet væk. Far havde også optaget film i 1934, da vi besøgte den gamle by, og den film eksisterer heller ikke mere.

Under krigen forsvandt det meste af vore ejendele, og efter krigen fik mor at vide, at den gartner, vi havde i bjergene, havde taget alle filmene. Alt var væk. De billeder, jeg har tilbage, skyldtes, at far og mor havde sendt mange billeder hjem til familien. Far havde flere hylder fyldt med album, og heldigvis havde han skrevet bag på de fleste af billederne. Mange af billederne er fra før den tid, hvor han lærte min mor at kende. De er helt tilbage til, hvor han kom ud til østen første gang i 1920.

Huset i bjergene

I 1939 var der optræk til ballade og krig i Europa, og det var derfor, at min far ville have alle filmene med tilbage til Østen.

Det så lidt anderledes ud i østen. Der var ballade mellem Japan og Kina, men det havde der været længe, og det var vi selvfølgelig klar over. Det generde os ikke synderligt, og da det for alvor brød løs, kom det bag på mange.

Vi børn levede i vor egen lille unikke verden, og vi havde et liv, som ikke mange børn fik lov til at opleve. Vi fulgte ikke med i, hvad der skete rundt i verden. Det storpolitiske gik hen over hovedet på os, og det var ikke noget, der blev talt om, når vi var til stede.

Jeg kan huske, da jeg blev 13 år. Der var ikke stor fest, men jeg fik lov til at invitere nogle veninder, og jeg kan huske, at mor tog os med hen til ishuset, hvor vi fik rigtige is.

Før i tiden havde mor holdt store børnefødselsdage, hvor vi tit var 40 til fest. Jeg har fået nogle af de breve, min far skrev hjem, og i et af dem har han beskrevet, hvordan vi fejrede fødselsdage.

Familien samlet i Kakaskassan i 1940. Det er det sidste billede, der er af far.
Forrest fra venstre er det mig, Ingrid og far. Baggerst står mor og Jan

Far rejste meget rundt til de forskellige øer for at opkøbe kopra, og han var ofte væk en uges tid ad gangen. Jeg kan huske, at far og mor ind imellem tog på ferie i bjergene og de besteg det højeste bjerg, Klabat. Mor var en af de få kvinder, der nåede op til toppen.

De tog af sted en uges tid, og imens blev vi passet af vores ansatte. Og de passede virkelig godt på os. Vi børn sov i et værelse, og de sov ude på gangen, for der skulle ikke ske noget med os. Men når far og mor var der, kom de aldrig ind i huset.

Min søster havde fået en dukke. Den frøs og vi syntes, at den skulle have varme. Så vi tændte et lys, men det endte med, at der gik ild i gardinet. Mor og far var ikke hjemme, og Hanis fik hurtigt hevet gardinet ned. Dukken blev en smule forbrændt og havde fremover en lille brun plet på bagdelen.

Når vi var med oppe i bjergene, havde jeg et tæppe til dukken. Den var ikke i en barnevogn, men den hang i en slendang, der var knyttet på en måde, så dukken kunne ligge i det. Det var ægte malaysisk, og det blev også brugt til at bære rundt på de små børn. Vi havde en beholder til trækul og den brugte vi til at lave mad. Det var i børnestørrelse og det var noget, jeg havde fået af min mormor. Min bror og jeg lavede maden og vi hyggede os vældigt.

Det var varmt året rundt, og ofte var temperaturen på 35 til 38 grader. Det har aldrig generet mig, men det var virkeligt varmt. Vi var jo vant til klimaet. Manado ligger tæt ved kysten, og vi sov aldrig med dyne eller tæppe. Det var lidt køligere i bjergene, og der havde vi et lagen til at tage over os, og vi havde selvfølgelig et myggenet omkring sengen. Jeg kan huske, at da vi fik moderniseret, fik vi også net for vinduer og døre. Malaria var meget udbredt, og både far og Jan har haft malaria.

Da Danmark blev besat af Tyskland den 9. april 1940, kom vi også til at mærke det i Manado. Far fik ingen løn, og vi var nødt til at indskrænke os. Samtidig fik han at vide, at han skulle interneres på grund af, at han var dansker. Vi fik skyld for, at danskerne var tyskervenlige. Men det er først lang tid senere, at jeg fik det at vide af mor. Vi var nødt til at spare, og vi gik med vores tøj i to dage. Førhen blev det vasket efter én dag, men det var ikke noget, der betød så meget for os børn. Man skånede sine børn. Der var megen uro, men vi fik ikke noget at vide. Det meste af det, der skete, er noget, at jeg har fået at vide bagefter.

Den 7. december 1941 bombede japanerne Peal Harbour, og det blev indledning til krigen, der nu for alvor kom tæt på os. Jeg var som sædvanlig i skole den 8. december. I løbet af dagen lagde jeg til min store forundring mærke til, at flere af børnene forlod skolen. Da jeg kom hjem om eftermiddagen, havde far pakket bilen. Vi skulle op i bjergene til vores sommerhus i Kakaskasan. Vi begyndte i en ny skole, og det brød jeg mig ikke om. Hverdagen var pludselig blevet meget forandret, for blandt

andet boede bankdirektøren, hans kone og børn hos os. Der var ingen af de voksne, der fortalte os om deres frygt for krigen.

Den 11. januar 1942 blev hollansk østindien angrebet og besat af japanske tropper. Min far var i Menado og skulle komme hjem tidligt om morgenen den 11. Men han kom ikke. Mor indså, at det var på tide at flygte. Med ganske få ejendele cyklede vi over til hr. og fru Been, nogle godevenner af familien. Den 15. januar blev vi taget til fange af japanerne.

Min mors forældre

I japansk fangelejr

Vi var nogle af de første, der blev tagt til fange. Det var den 15. januar, og samme nat blev jeg voldtaget. Min verden brød sammen. Jeg var kun 13 år, og der var ingen, jeg kunne snakke med om den skrækkelige oplevelse. Hverken min mor eller min søster kunne jeg tale med. Min søster var kun ni år, og hun sov. Jeg var kvæstet og har fortrængt det, så jeg kan ikke huske, hvor mange de var om voldtægten.
Vi blev ført til et sygehus, hvor vi blev holdt internerede, og først tre, fire måneder senere, da vi blev overført til en ombygget skole, fortalte vores boy, Hanis, at far var blevet dræbt, og hvordan det var sket.

Japanerne internerede alle de hollændere, de var i stand til at finde. Det var ikke alle, der overlevede i fangelejren på grund af sygdom, og en del blev skudt af japanerne.

En af fangelejrens barakker

Vi var ikke så mange danskere. Jeg kan huske hr. Kiær og hr. Andersen. Kiær reddede livet, men hr. Andersen døde. Der var kvinde- og mandelejre og fru Andersen fik på utrolig vis sendt en besked til sin mand om, at deres søn var blevet forgiftet. Det tog så hårdt på ham, at han døde kort tid efter. Gud ske lov var min mor og vi søskende sammen under hele tilfangetagelsen.

En af mine kammerater fra før krigen – han lever den dag i dag, kom i mandelejr. I dag taler han aldrig om sine oplevelser. Og det gælder for mange. De kan simpelthen ikke fortælle noget fra krigsårene. De var for grusomme. Et eller andet sted havde vi kun en tanke i hovedet. Vi skulle overleve. Vi måtte tage en dag ad gangen, og prøve at få det bedste ud af dagen.

Det var tilfældigt, hvor vi kom til at bo. I begyndelsen kom der mange, og når en stue var fyldt op, begyndte de på den næste. På pigekostskolen sov vi endnu i senge med madrasser. Men det endte med, at vi sov på det bare gulv, hvor der var 65 centimeter til hver. De brugte klasselokalerne til fangeværelser. Kvinder uden børn var for sig selv, og nonnerne havde også deres eget. Vi prøvede alle på at få dagligdagen til at fungere. Vi talte med hinanden og somme tider passede jeg nogle af de mindre børn.

Et af højdepunkterne var spisetiderne. Men maden var elendig, og der var aldrig nok. Det var nonnerne, der stod for madlavningen. Vi fik suppe og sandwich, men der var altid for lidt, og vi var altid sultne. Når vi var heldige, lykkedes det os at få fat i en halv banan. Jeg kan huske, at vi også spiste skrællen.

Vi led sult, og det var mærkeligt. Mor har fortalt, at der var meget mad i det område, hvor vi var, så vi behøvede ikke at sulte. Vi fik majs, men risene blev gemt til de syge.

I begyndelsen lavede vi ingenting, men senere sendte lejrchefen sendte os ud for at arbejde, så der blev dyrket mange ting. Men det var ikke noget, vi fik glæde af. Vi plantede spinat, og vi lavede højbede. Mange af kvinderne havde erfaring med gartneri. Det er ren tortur at lade mennesker sidde uden at give dem mulighed for at lave noget. De kan godt lave deres egen mad. Det gjorde vi til sidst.

I Laurierskolen, der nu var blevet lavet om til lejr, hvor der var bambus- og træbarakker, og hvor der var køkken, hjalp frivillige fanger nonnerne med at lave mad.

Vi stod op klokken fire om morgenen og begyndte at fyre op og lave mad. I begyndelsen fik vi så nogenlunde det, vi gerne ville have, men da pengene slap op, blev maden ringere, og vi fik næsten intet sukker og næsten ingen salt, kød og andet. Jeg kan huske – det var længere henne i fangenskabet, da vi var i Airmadidi, at der var fire grisehoveder til omkring 400 mennesker.

Vi var mange fanger stuvet sammen på meget lidt plads

I begyndelsen var vi ikke så mange, men efterhånden, som japanerne fandt de forskellige, blev vi flere og flere. Vi blev nødt til at organisere os. Nogle blev chefer og andre blev medhjælpere.

Der var mange børn i lejren, og jeg tror, at der var flere børn end voksne. Det var udelukkende kvinder og børn, der var i lejren, og alle fangerne var europæiske. En dag kom der en tysk kvindelig fange, og vi tænkte straks, om hun var der for at udspionere os. Det var hun dog ikke, men da hun skulle hjælpe de japanske officerer, mente hun, at der var mere trygt i lejren. Jeg kan ikke huske, hvordan hun blev behandlet af de andre fanger. Vi sad i lejren i tre et halvt år. Det var lang tid.

De første tre måneder i fangelejren lavede vi intet. Vi sad bare og passede på hinanden. De beskedne måltider var de eneste lyspunkter. Der var et stort badeværelse med toiletter og et stort kar med vand, hvor vi kunne bade.

Vi blev ofte forstyrret af de japanske fangevogtere. De dukkede op hele døgnet, og når de kom om natten, skulle vi stå op af sengen, der blot bestod af nogle rå planker. Vi blev gennet hen i en stor sal, hvor vi så skulle

stå på række. Senere blev vi samlet udenfor. Da vi kom på Laurierskolen oppe i bjergene, 30 kilometer fra Manado, fik vi forskellige opgaver. Der var kun fire toiletter og to badekar til 400 mennesker i lejren. Det var frygteligt. Når det endeligt lykkedes at komme i bad, fik vi tre liter vand. Jeg havde langt hår og fletninger. Men håret var ikke til at holde rent, så det klippede jeg simpelthen af.

Senere blev lejren udvidet. Der var en bro over en slugt, og en dag faldt en lille pige ned i slugten. Hun overlevede, men senere var der to drenge, der døde af forgiftning. Vi fandt aldrig ud af, hvad de var blevet forgiftet af.

Der var mange rotter, og vi gik af og til på rottejagt. Når vi fangede en, blev den sat på en bjælke. Vi var heldigvis aldrig så desperate af sult, at vi var nødt til at spise rotterne. Vi dyrkede forskellige ting, og jeg kan huske, at vi fik rød bønnesuppe. Selvfølgelig fik vi meget ris. Men det var vel en grød af en slags. Om morgenen fik vi kun lidt kogt vand.

De indfødte prøvede på at hjælpe os. Jeg kan huske, at der var en dreng, der smed nogle bananer over hegnet. Han blev desværre opdaget af japanerne, og det endte med, at han blev gennembanket.

Vi stjal garn og broderede meget, og mor syede. Hun syede nogle små poser, hvor vi kunne have børste, tandbørste, sæbe og andre små ting.

Nonnerne var katolske, og vi fejrede jul og påske. I 1942 lavede vi små ting til hinanden. Jeg fik et hæfte som min danselærerinde havde lavet, og min bror lavede et hæfte om nytåret. Nonnerne fejrede vist deres egen jul. Vi kunne jo ikke skaffe noget særligt til at fejre jul med, så vi gik efterhånden over til at fejre nytår i stedet for. Der var mennesker med mange forskellige trosretninger samlet i lejren. Der var protestanter, jøder og katolikker. Jeg kan huske, at vi holdt to nytårsfester. Nytår er virkeligt noget særligt i østen, for eksempel det kinesiske nytår, der blev fejret efter alle kunstens regler med drager o.s.v. Lejrens kommandant skældte os ud, engang vi ville lave nytårshalløj. Vi blev stillet op på række, for han ville have fat i den kvinde, der havde ansvaret. Men kvinderne rottede sig sammen. Så da han råbte, at hun skulle træde frem, trådte alle kvinderne frem.

Jeg kan huske tiden før krigen, hvor vi fejrede nytår hos min mors veninde. Det var sjovt, og vi skød en raket ud over vandet. Det var første gang, at jeg så en raket. Jeg kan også huske, at min far var med.

Af og til dukkede der veninder og venner op, og så talte vi om, hvor de havde gemt sig, og hvordan de var blevet taget til fange.

Først tog japanerne Filippinerne. Derefter Celebes og kort tid efter Java. Japanerne var grusomme i deres fremfærd, og de førte stor skræk og rædsel med sig overalt, hvor de kom frem. Hele tiden råbte og truede de os med deres geværer. Vi blev ofte stillet op på række, og så truede japanerne med at ville skyde os alle. Vi skulle bukke for dem, og vi kunne

ikke bukke dybt nok. I løbet af 1942 kom der flere fra Århus Oliefabrik i lejren. Der var flere, vi kendte, men også flere, jeg ikke kan huske. Men mange af dem mistede vi kontakten med, da vi endeligt fik lov til at forlade fangelejren. På et tidspunkt, mange år senere, fik min bror kontakt med min veninde fra lejren. Det førte til, at vi genoptog kontakten, og jeg mange år efter rejste over til hende i Canada.

Det er så svært at beskrive livet i fangelejren, og det er umuligt at forestille sig alle grusomhederne. Men der var selvfølgelig forskel på japanere. Nogle af dem, men det var desværre ikke mange, var lidt mere menneskelige. Der var især en japaner, jeg kan huske. Han var hård ved os. Men han krævede, at vi kom udenfor. Han ville ikke have, at vi var på værelset hele tiden, og det var måske med til at redde nogle liv, at vi kom ud i frisk luft og blev sat til at arbejde i marken. Min bror, Jan, og hans ven Hans havde ansvaret for, at der hver dag var nok brænde til feltkomfurerne. Det var lidt af et ansvar, for de var kun 14, 15 år. Som tiden gik, blev det sværere at skaffe træ. De fik lov til at samle træ udenfor lejren. De havde altid meget træ, men de var nødt til at holde vagt ved træet, ellers var der fare for, at det blev hugget. Det var ikke alle fangerne, der var lige flittige.

Jeg skulle ikke arbejde i marken, men til gengæld skulle jeg sørge for, at risene blev viftet, og majsen blev malet. Det var gamle majs med cigaretskod i, så det var meget uhumskt.

Vi havde nogle små haver, og der kunne vi dyrke hvidløg og chili. Vi havde også kokosnødder. Vi raspede kødet og hældte kogende vand over. Det blev opbevaret i blikdåser. Dagen efter kogte vi det op, og så havde vi olie. Når vi kogte det, kom der noget affald, men det spiste vi også. Vi blandede det med chili, og når vi om morgenen fik et glas varm vand, tog vi en skefuld olie i vandet. Var vi heldige og havde byttet os til sukker, og salt kom der også i. Vi skulle have sukker og salt.

Vi var underernærede, men alligevel klarede os igennem. Kroppen indstillede sig på, at vi konstant var sultne. De forskellige kropsfunktioner gik ned i tempo, men de gik ikke helt i stå.

En gang fik jeg høj feber. Næsten 42 grader. Jeg ved ikke, om det var malaria, men det var den eneste gang, jeg var syg. Min bror fik malaria, og i begyndelsen havde min søster dysenteri. Hun var svag, og vi skulle passe godt på hende. Men hun klarede det. Hun var kun ni år, men der var heldigvis ingen, der forlangte, at de små skulle arbejde.

Vi havde et primitivt sygehus. Mor blev indlagt på et tidspunkt, og det var vist alvorligt, for vi børn blev bedt om at være meget stille, for fru Andersen var i en krise. Jeg kan huske, at en af nonnerne kom hen til mig og var meget bekymret. Hun fortalte, at vi måtte se tiden an og se, hvad der skete. Mor havde vist kæbehulebetændelse, og det løb ud af ørene på hende. Hver dag skulle vi hente vand fra en brønd, hvor der var døde

frøer og slanger i. Få meter fra brønden var der en kilde med rent vand, men det måtte vi ikke bruge. Det fandt vi dog først ud af efter krigen. Da vi blev frigivet den 23. august 1945, kunne vi gå frit omkring, og da fandt vi den rene kilde.

Hver dag skulle vi slæbe ti spande vand. Der var en lille bambushytte med to badeværelser. Bambus kan slås, så det bliver fladt, og det blev brugt til væggene. Toiletterne var huller i jorden med et træsæde ovenpå. Men sædet var møg beskidt, så vi sad altid på hug. Døren var også af bambus, men til sidst var der ingen dør, og så sad vi bare der til skue for alle dem, der kom forbi. Til sidst var hullet fyldt op, og der blev oversvømmelse. Så måtte vi til at grave et nyt hul. Men det gik da. Nonnerne, der jo også var fanger, prøvede at indføre en form for undervisning i lejren, og de fik hjælp af nogle tilfangetagne skolelærerinder. Jeg husker tydeligt, at vi havde historie og regning. Men til sidst blev det svært, og undervisningen blev stoppet. Vi var så underernærede, at de var bekymrede for, at det skulle skade hjernen. Nogle vil måske protestere og sige, at det ikke kan passe, men for os var det den uhyggelige virkelighed.

Skønt mor var uddannet lærerinde, hjalp hun ikke til med at undervise. I stedet hjalp hun til i køkkenet, og da vi senere kom til Airmadidi, hjalp hun til i marken. Når japanerne mente, at fangerne arbejdede for langsomt, slog de fangerne, og mor fik også slag af japanerne, når det ikke gik hurtigt nok.

Nonnerne havde deres egen afdeling, hvor de sov. En nat blev vi vækket af nogle, der kom stormende hen til nonnerne. Det var de japanske soldater, der ville fornøje sig med nonnerne. Da de så nonnerne i deres hvide gevandter, blev de forskrækkede, for de troede, at det var spøgelser. Det endte med, at kommandanten sov i nærheden, så nonnerne kunne være i fred.

Jan og Hans udskar skakfigurer i træ. Det ene sæt var lyst og det andet mørkt. Efter krigen fik Hans figurerne. De er begge døde, men jeg har stadig kontakt med Hans' kone.

I slutningen af 1943 blev vi flyttet til en anden lejr. I 1944 blev forrådslageret bombet, og jeg fandt flere hylstre i lejren. Den 23. august 1945 fortalte japanerne, at krigen var forbi. Jeg kan tydeligt huske, at jeg tænke på, hvem der havde vundet, og hvem, der havde tabt. Det vidste vi ikke, og vi var bange for, at det var japanerne, der havde vundet. I september 1945 blev vi endeligt befriet af australierne. Så i alt var vi internerede i tre år og otte måneder.. Nu var det slut med at arbejde. Vi tilbragte meget tid i det fri. Men senere var selv de indfødte i mod os, og vi måtte holde os inde. En dag dukkede der nogle europæiske militærfolk op. De ville se os og barakkerne. Vi fik at vide, at der samme eftermiddag ville komme nogle lastbiler og køre os væk.

I september 1945, længe efter at tyskerne i Danmark havde overgivet sig, blev vi endeligt befriet af australske soldater. Jeg står som nummer to fra venstre

Da australierne kom til lejren, tog de en del billeder. Vi blev fotograferet af en australsk journalist, og jeg har stadig billederne.

Jeg var 17 år, men det kan man ikke se. Vi står foran barak 1A. Mor er ikke med, for hun ville ikke fotograferes.

Efter krigen blev vi frigivet. Mor ville tilbage til vor hus, for at se om der var noget tilbage. Men det var blevet hugget af de indfødte. Da vi kørte gennem bjergene, så vi flere huller i vejsiderne. Det var huler, der var blevet gravet ud, og der blev de stjålne møbler gemt væk. Men der var også nogle kinesere, der var blevet levende begravet. Det var frygteligt at tænke på. Det var lykkedes for nogle hollandske officerer at skjule sig i bjergene. Men de blev fanget. De blev sat til at grave et stort hul,

og bagefter blev de stillet op rundt om hullet, hvorefter de blev skudt og faldt ned i graven.

Det var svært at forlade Moratei, for vi kunne ikke sige farvel til de andre. Det har præget mig, og jeg tror, at det har været med til, at jeg senere har haft svært ved at binde mig til nogen. Nogle af de hollandske fanger lavede senere en forening i Holland, men det gjorde de danske fanger ikke. En af de hollandske fanger, Mary Brückel, var journalist. Hun udgav senere en bog med en del tegninger fra lejren, som min mor fik fat i. Senere fik jeg bogen. Det er mærkeligt at se tegningerne fra lejren. På en tegning ser det ud til, at der er et juletræ, men der voksede ikke grantræer, så det har jeg lidt svært ved at få til at hænge sammen.

Vi blev kørt til Manado. Byen var blevet bombet, og var ikke til at kende igen. Vi kørte hurtigt gennem byen og ned til havnen. Vi kom ombord på et australsk krigsskib, og vi blev sejlet til en militærbase, hvor vi kom vi til at bo i telte. Endeligt fik vi ordentlig mad, så det var fremragende. Vi fik røde kors pakker, og det var første gang, vi så sådan nogle.

Fars gravsted i Jakarta

Vi har det pæne tøj på

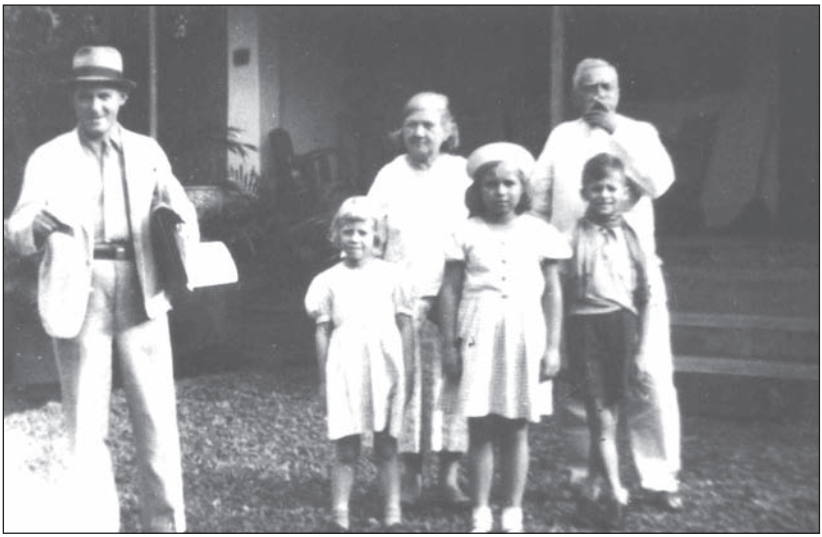

Vi er på besøg hos mormor og morfar i Toempang på Java i 1939. Fra venstre er det far, Ingrid, mig og Jan. Mormor og morfar står bagved

Vi ventede på, at hollænderne nåede frem til mors familie på Java. Da vi havde været nogle måneder på Morotai, fortalte mor, at vi skulle væk. Vi var nået til november, og mor havde fået kontakt med den danske konsul. Vi var danskere, og havde problemer med at komme videre, og vi ville gerne til Australien. Vi blev vækket en tidelig morgen omkring klokken fire. Vi kom afsted, men det var desværre kun min familie, der kom med. Først kom vi med et transportfly. Vi mellemlandede på New Guinea, hvor vi overnattede, og den næste dag fløj vi videre til Brisbane, hvor vi blev overført til en hollandsk lejr, hvor vi fik udstedt pas. Mor fik fat på konsulen, og han hjalp os. Han telegraferede til Århus Oliefabrik, og mor fik kontakt til fars familie. Vi kom til Danmark i marts 1946.

Jeg er tre år på billedet

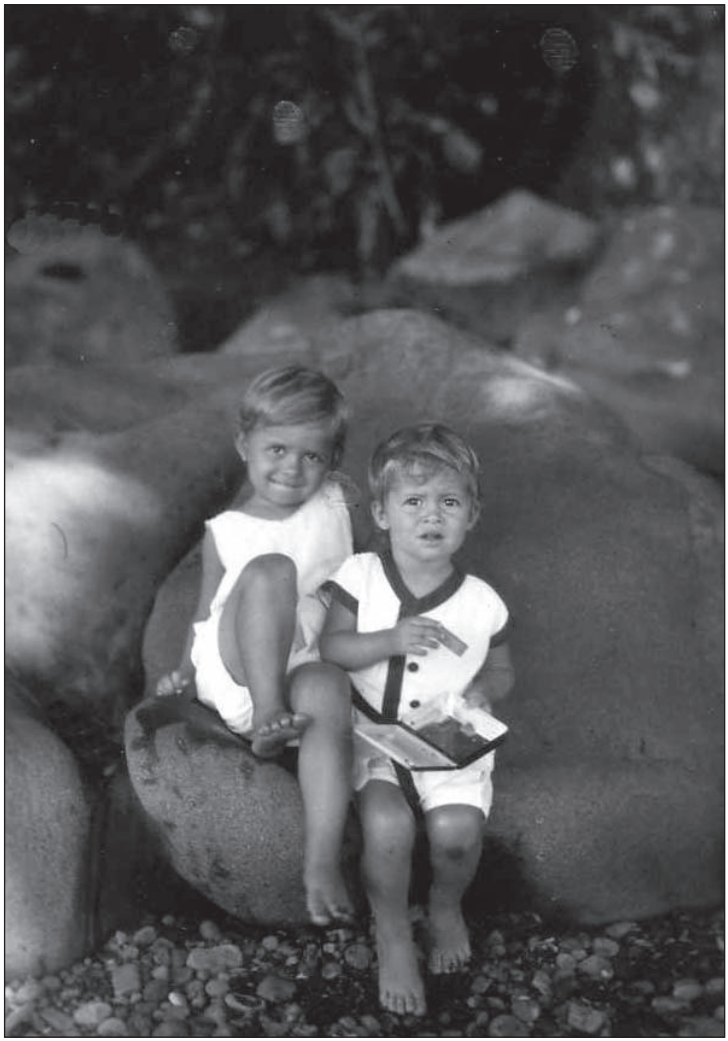

Her er jeg sammen med Jan. Billedet er fra 1932 inden Ingrid blev født

Jeg er ni år og på udflugt i bjergene med en af fars ansatte. Jeg står med et stykke sukkerrør i hånden

Mor broderer iført indfødt dragt

Far og jeg

Billederne på siden er fra 1929, hvor vi var på ferie i Danmark. Øverst er jeg sammen med far. Nederst er den lille familie samlet. Det var før, Jan og Kirsten blev født

På vej til Danmark, var vi inkvarteret i Brisbane i Australien, mens vi ventede på at komme videre

Fremmed i Danmark

Da vi skulle hjem til Danmark fra Australien, sejlede vi med ØK-skibet ”Manchuria”, som var på dets jomfrurejse. Skibet var lastet med uld, som skulle til Europa. Der var omkring 15 pladser til passagerer, og besætningen var dansk. ØK havde plantager i østen, og folk skulle jo frem og tilbage. Vi blev behandlet, som passagerer blev på det tidspunkt, med kaptajnsmiddag og sidde ved kaptajnens bord.

Der var ikke radio ombord, så kontakten til omverdenen foregik via telegrafisten. Men det var noget, de voksne talte om, det var ikke noget, der havde betydning for mig.

Vi var 9, ti passagerer med hjem. Jeg kan huske fru Else Andersen og hendes datter. Så var der min mor med os tre børn. Og et ægtepar, Knudsen, husker jeg også.

Vi var kommet ombord i Brisbane, og derfra sejlede vi til Sydney. Der var strejke, så vi måtte blive der i 14 dage. Vi var i biografen, og vi fik set byen. Mor havde lovet en ung mand på Moretai, at hun ville sende en hilsen til hans forældre, og via konsul Christoffersen i Brisbane fik hun kontakt til forældrene.

Sammen med mor og fru Andersen var vi flere gange ude at handle. Vi skulle have varmt tøj, og der blev arrangeret nogle ture til forskellige varehuse. Mor fik penge overført via Århus Oliefabrik, og det var noget, konsulen sørgede for. Men det var ikke nok, så mor måtte sælge nogle sine smykker. Det var ikke noget, jeg skulle vide, men mor kom til at fortælle, at Christoffersen mente, at det var frygteligt, at hun måtte sælge arvesmykkerne.

Århus Oliefabrik betalte for turen. Men mor fortalte aldrig om det økonomiske med hensyn til turen. Jeg fik, hvad jeg havde brug for, så det var ikke noget, der interesserede mig. Jeg kan huske, at jeg fik en vinterkjole og en sommerkjole, nederdel, bluser, vinterfrakke og sommerjakke. Og det var selvfølgelig nyt det hele. Mens vi ventede på skibet, boede vi på Hollandia Camp. Mor fortalte, at den hollandske leder af lejren ikke ville have danskere i lejren. Vi var to danske familier. Lejrchefen kontaktede

konsulen, men Christoffersen mente, at når vi havde været i samme fangelejr på Celebes, kunne vi også være sammen i den hollandske lejr. Der var jo rigelig med plads. Det står svagt i min erindring, men jeg mener, at vi boede i et lille hus. Jeg skulle passe på fru Andersens lille pige, Vibeke, der var født i fangelejren i 1942. Jeg var 17 år, og det var ikke noget problem, at se efter den lille, når mor og fru Andersen var ude af lejren. Men det betød desværre, at jeg ikke så meget af Brisbane. Min mor havde fået et ur af min far i kobberbryllupsgave. I havnebyen Freemantle tabte mor uret, men mærkeligt nok blev det fundet, og senere fik hun det tilbage. Det havde ligget på brostenene og var desværre ødelagt.

Fra Australien sejlede vi til Antwerpen. Det var meningen, at vi skulle til København, men det blev ændret. I Antwerpen boede vi på hotel, for vi kunne ikke komme med tog gennem Tyskland til Danmark, så vi måtte hjem via Harwich. Vi var med tog til Ostende og derfra med skib til Dover, hvorfra vi var med tog til Harwich.

Det var forfærdeligt at se Europa. Antwerpen var bombet, og det samme var London. Det var i marts, og dagene var korte og mørke. I østen havde vi været vant til lys og varme, så det var en stor omvæltning. Der var ikke blade på træerne, og folk frøs. Jeg kan huske, at Jan undrede sig over, at folk ikke fældede træerne for at få varme. De var jo døde. Der, hvor vi kom fra, var alt jo grønt. Det var frygteligt.

Vi tilbragte et par dage i London. Mor var kendt i byen, og vi så blandt andet Oxford Street. Der var mange ruiner, og det var et deprimerende syn. Vi så også Bukingham Palace og Victoria Street. Der var fra Victoria Street Station, at vi senere kom med toget til Harwich. Det var et dansk skib, men jeg kan ikke huske, hvad det hed.

Da vi kom til Esbjerg, blev vi modtaget af min fars familie. Det var to onkler og en faster. Onkel Johannes, faster Elise og onkel Gunder, der var taget fra Århus for at hente os. De havde vist lejet en bil, og vi kørte til Århus.

Vi kom til onkels hus ”Nøjsomhed” på Silkeborgvej i Brabrand. Huset har fået et andet nummer i dag, men det er der stadigvæk. Haven var så stor, at da min onkel senere solgte huset, blev der bygget fire, fem nye huse i haven. Dengang var det en form for lystgård.

Vi grinede lidt af navnet ”Nøjsomhed.” Vi kunne sagtens leve op til navnet, for vi var jo vant til at være nøjsomme. Min onkel havde indrettet en lille sidebygning til os.

Vi havde ikke hørt fra Danmark siden før krigen, så vi frygtede, at det ville ligne Belgien og England. Men Danmark var jo sluppet billigt gennem krigen. Jeg havde svært ved at forstå og tale dansk, og den første tid var meget svær. Jeg kendte kun min familie, og det var endda ikke særligt meget, jeg kendte til familien, for det var længe siden, at vi havde været i Danmark. Så de var på en måde fremmede for mig. Jeg gik bare

rundt for mig selv, og hjalp til i huset med opvask og lignende, og mor fortalte mig, hvad jeg skulle lave. I den første tid kom jeg ikke ud blandt andre unge. Men jeg klarede det. Efter nogen tid kom jeg på efterskole. Mor kæmpede for, at vi børn skulle have en uddannelse. Men vi fik intet at vide. Det var de voksne, der tog alle beslutningerne. Vi fik ikke lommepenge, men manglede vi noget, spurgte vi mor, og så fik vi det.

Min bror og søster kom på kommuneskole i Brabrand. De kunne heller ikke dansk, og til sidst opgav lærerne at undervise dem. De kom senere på Forældreskolen, for der var de villige til at hjælpe „de to fra østen". Men jeg var 17 år, så det eneste familien tilbød, var at jeg kunne komme ud at arbejde. Men det ville mor ikke have, så hun beholdt mig hjemme.

Den 3. maj 1946 begyndte jeg på en efterskole i Egå. Selvom tiden føltes lang, gik det jo hurtigt. Men en dag blev jeg meget syg. Fra efterskolen blev der ringet hjem, og min onkel kom for at hente mig. De kunne ikke finde ud af, hvad jeg fejlede, men det endte med, at feberen faldt. Efter en uge kom jeg tilbage til efterskolen. Det var en god tid. Jeg fik nogle venner, og når vi af og til havde fri en weekend, blev jeg ofte inviteret med dem hjem.

Jeg havde det stadigt svært med dansk. Jeg kunne engelsk, men det var der ikke nogen af de andre, der talte. Jeg lærte dog ret hurtigt dansk og fik min eksamen.

I begyndelsen fik jeg dispensation, så jeg for eksempel kunne skrive mine stile på hollandsk. Jeg var flittig, og de gav mig endda en trøstpræmie for min indsats. Mine søskende fik flidspræmier på forældreskolen. De var blevet sat to klasser tilbage, så Jan begyndte i 4. mellem.

Han faldt hurtigt til i Danmark, og senere kom han til København, hvor han læste til maskiningeniør. Han var meget optaget af flyvemaskiner og blev ansat hos SAS og Tjæreborg. Men han døde desværre i 1973. Han faldt om på tennisbanen. Det var hårdt for min mor, og det var første gang, at jeg så mor bryde sammen.

Min yngre søster døjede meget med ørerbetændelse, nyrebetændelse og dysenteri, og mor tog sig af hende.

Da jeg var færdig med efterskolen kom jeg i huset. Jeg var der dog kun en måned, for de fandt ud af, at jeg var god til at tage mig af børn. Så jeg kom i en børnehave i februar eller marts 1947.

Jeg fandt ud af, at jeg gerne ville have med børn at gøre, og jeg fortalte mor, at jeg gerne ville på et seminarium. Valget faldt på Jysk Børnehaveseminarium i Borggade.

Jeg kan huske, at jeg mødte op alene, da jeg var til samtale med lederen, Margrethe Christiansen. Mor ville have, at jeg tog alene af sted, så det gjorde jeg. Fru Christiansen fortalte mig, at jeg var meget moden, men hun mente, at jeg først skulle tage et højskoleophold, og hun foreslog, at jeg kom på Snoghøj Gymnastikhøjskole. Det gjorde jeg, og jeg begyndte

i november 1947, og var der vinteren over. Jeg kan huske, at jeg var med til en gymnastikopvisning i Sønderjylland. På vej derned i bussen, var der en bil, der kørte op bag i bussen i den side, hvor jeg sad. Men skaden var ikke værre, end vi kunne fortsætte turen.

Vi besøgte også den tyske ø Sild, og der oplevede jeg meget fattigdom. Både på efterskolen og højskolen fik vi god dansk mad, men her fik vi kun suppe. Vi havde rationeringsmærker, men jeg var for ung til at interessere mig for, hvordan det virkede.

Ingrid, undertegnede, min mor og Jan. Billedet er fra 1947, og vi er ved at vænne os til de rolige danske forhold

Jeg havde nok at gøre med at lære det danske sprog. Der var mange foredrag, dansk læsning og samariterkurser. Jeg døjede stadig med de oplevelser, jeg havde fra fangelejren, og jeg havde svært ved at få dem på afstand. Det kom først på afstand længe efter, at jeg begyndte på seminariet i 1948. På seminariet havde vi praktisk pædagogik og psykologi. Vi havde en læge, der kom for at holde foredrag, og på en eller anden måde åbnede han for noget hos mig. Jeg begyndte at tænke over, hvad der var sket under krigen, og hvorfor jeg reagerede, som jeg gjorde. Via psykologien gik det op for mig, at der var noget galt. Jeg havde en stor ubevidst angst. Jeg var skeptisk og holdt mig tilbage, og det gav sig udtryk i en udtalelse, jeg fik fra et praktiksted, hvor der stod, at jeg manglede selvtillid.

I 1949 var vi i Den Haag i Holland. Jeg havde fået kontakt med min veninde fra fangelejren, Gladys Knaud. Jeg står med hendes søn, Jopie.

Det var rigtigt, for jeg manglede virkeligt selvtillid. Jeg opdagede også, at jeg var angst for mænd. Jeg ville finde ud af hvorfor, og jeg fandt frem til, at det måtte stamme fra den første nat i fangelejren, hvor jeg var blevet voldtaget af en japansk fangevogter. Men det lykkedes for mig at overvinde angsten, og jo længere hen i uddannelsen jeg kom, jo bedre gik det med mig selv, og det endte med, at jeg blev en god elev.

På det tidspunkt havde min mor fået en lejlighed i Museumsgade. Men det havde taget lang tid at få den lejlighed. Da vi kom til Danmark, var vi vist egentlig mest til besvær, og det var umuligt at få vor egen lejlighed. Vi skulle være i Danmark i to år, før vi kunne komme i betragtning til en lejlighed. Mine onkler kendte nogen, der kendte nogen, så på den måde lykkedes det til sidst. Men det var svært for mor. Der skulle jo bruges

mange papirer, og de var ofte svære at skaffe. Der var mange ting, der skulle bekræftes, før mor kunne få sin pension. Min onkel var en god hjælp i de år.

Pensionen faldt på et tørt sted, for vi havde næsten intet med til Danmark. Og mor havde selvfølgelig brug for pengene. Vi manglede alt. De var så frække hos skattevæsenet, at de skældte mor ud for at bruge for mange penge. Men det er noget, jeg først har fået at vide mange år efter. Det var først, da mor blev blind, at hun begyndte at fortælle mig om den tid. På seminariet fik jeg selvtillid, og jeg følte, at jeg var god nok, og efter to år fik jeg min eksamen i juni 1950. Jeg ville gerne til Holland for at se, om det var muligt at få et job. Mor havde været i Holland mange gange for at skaffe kopier af de papirer, som hun skulle bruge i Danmark. De skulle skaffes gennem den javanesiske bank. Mor kendte nogle af de ansatte, og de hjalp hende, så godt de kunne.

Men vi kunne ikke få pengene overført til Danmark. De skulle blive i Holland, og det var derfor, at mor ofte rejte derned. Det var meningen, at jeg skulle bo hos min moster, og så kunne jeg hæve de penge, jeg havde brug for. Så i Holland havde jeg rigeligt med penge. Jeg var dernede i to, tre måneder, men fandt så ud af, at jeg alligevel hellere ville være i Danmark.

Jeg slog mig ned i Fredericia og fik arbejde i en børnehave, hvor jeg var et halvt år. Jeg var i Århus hver anden weekend, og på et tidspunkt fik jeg lyst til at flytte tilbage. Det er ikke meget, jeg kan huske om tiden i Fredericia. Det står for mig som noget mørkt. Jeg boede tæt på havnen og passede mig selv. Jeg gik tit i biografen, og jeg mindes, at jeg også gik til damefrisør. En dag foreslog hun, at jeg tog mine øreringe af. Dengang var det ikke almindeligt at have hul i ørene, og hun var vist bange for, at jeg skulle tabe dem. Det er sådan nogle små ting, jeg husker fra tiden i Fredericia. Jeg kendte nogle unge mennesker, og gik da vist også på natklub et par gange.

Jeg kom tilbage til Århus i 1951 og fik job i ny børnehave på Alsvej i Risskov. Det var vist den første kommunale børnehave i det, der dengang hed Vejlby Risskov Kommune.

Lederen var meget dygtig og meget moderne, og hun var en af de første, som indførte forældremøder. Jeg blev i børnehaven i omkring halvandet år.

Ellen Clausen, en søster til min onkel Johannes, var sygeplejerske på Ortopædisk Hospital. Ellen havde en veninde, der var beskæftigelsesterapeut, og hun var engageret i et spastisk børnehjem i Søllerød. Det var noget helt nyt i Danmark, og de manglede en børnehavelærerinde. Jeg fik stillingen, og det var utroligt spændende at beskæftige sig med spastiske børn. Jeg fik virkeligt lært noget, og var blandt andet med på den første kongres for spastikere i Danmark. Det var Dansk Vanførerforening der

stod bag. Jeg var i børnehaven omkring et år. Der var blevet oprettet et tilsvarende børnehjem i København, og der fik jeg job. Jeg boede hos en dejlig dame, hvor jeg havde et værelse. Fysioterapeuten havde det andet værelse, og vi var fælles om køkkenet. Det lå ikke så langt fra Furesøen, og der gik vi tit ture.

Men jeg måtte opgive stillingen på grund af sygdom. Jeg havde altid hovedpine i weekenderne. Jeg tror selv, at det var eftervirkninger fra krigens tid, og at det var kroppens måde at reagerer på.

Jeg kom tilbage til Århus og begyndte på Aldersro Børnehave på Trøjborg. Der havde jeg tidligere været som elev. Det var jeg meget glad for, og jeg blev der i lang tid. Jeg begyndte at få klaverundervisning og gik til hørelære på folkemusikskolen i Guldsmedgade, hvor jeg fik mange venner.

I sommeren 1952 var vi på bustur i Tyskland med musikskolen, og det var en spændende oplevelse. Jeg kan huske, at vi spiste frokost i Heidelberg. Vi var i Basel og kørte over alperne. Vi nåede også til Milano i Italien, så vi kom virkeligt langt omkring. Det var alle tiders. På et tidspunkt gik bussen i stykker, og vi måtte vente i grøften, mens den blev lavet.

Familien samlet i julen 1953. Fra venstre mor, mig, Jan og Ingrid

Den sidste aften sluttede vi af med en ordentlig fest, før vi satte kursen mod Danmark. På et tidspunkt fik jeg udbetalt en arv efter min far, og jeg brugte nogle af pengene til at købe et klaver. I 1954 flyttede jeg til Otto Rudsgade nummer 19.

Jeg havde kun mig selv at tænke på, og penge havde jeg nok af. Så jeg var ofte ude at rejse, og jeg var blandt andet i Norge.

I 1955 havde jeg en uhyggelig oplevelse, da jeg blev udsat for et røveri på Ingerslev Plads. Det var en knallertkører, der kørte op på siden af mig og røvede min taske.

Næste dag var det på forsiden af Århus Stiftstidende. Det viste sig, at røveren var en ung malerlærling. Da han blev fanget, havde han en hollandsk mønt i lommen, og det var med til at fælde ham.

Det skete klokken ti om aftenen, og klokken to om natten bankede politiet på døren hos mor. De ville have mig med for at identificere røveren, som var en gammel kending.

Jeg havde omkring 35 kroner i pungen, og dem så jeg aldrig igen. Det betød ikke så meget, men det var selve oplevelsen, der var ubehagelig, for på en eller anden måde satte det sig spor.

Mine musiklærere på musikskolen foreslog, at jeg søgte ind på musikkonservatoriet. Jeg var til prøve, men var for nervøs, så jeg kom ikke ind.

Igen var det selvtilliden, der svigtede. Men det fik den betydning, at jeg besluttede mig for at brænde alle broer og rejse til Canada. Jeg var vant til at rejse, for jeg havde været i Holland så godt som hvert eneste år. I begyndelsen var det sammen med mor, men senere rejste jeg alene.

Årene i Canada

Min veninde, Gladys Knaud, skrev til mig, at hun var i Canada, og at der var så skønt. Et eller andet sted havde jeg behov for at opleve noget andet, så jeg sagde min stilling op. Jeg var jo tjenestemandsansat og havde tre måneders opsigelse, så jeg måtte vente, før jeg kunne rejse til Canada den 5. november 1956, hvor jeg fløj til Montreal.

Jeg havde søgt om tilladelse til at emigrere til Canada gennem den canadiske ambassade i København. Jeg sagde min stilling op tre måneder i forvejen, men jeg turde ikke sige noget til min mor. Jeg fortalte hende først om mine planer i oktober. Men hun sagde, at det var helt i orden, og det kom bag på mig. Hun fulgte mig siden til Kastrup Lufthavn, hvor vi sagde ordentligt farvel til hinanden.

Mine søskende mente også, at det var en god idé. Jeg havde talt med Jan om mine planer, og han havde den samme lyst til at rejse ud. Vi aftalte, at jeg først tog til Canada. Så kunne vi siden aftale, hvor vi skulle mødes, men det blev nu aldrig til noget.

Jeg opsagde min lejlighed. Det var usædvanligt, for det var svært at få en lejlighed, og for at komme i betragtning, skulle man være 25 år. Jeg fløj i november 1956, og på det tidspunkt var jeg 28 år.

Jeg havde lært Gladys at kende i fangelejren. Hun var ganske vist seks år ældre end jeg, men det betød ingenting. Hun var 19 år, da hun kom i lejren. Hun skulle passe sine to mindre søskende, der kun var syv og otte år. Jeg var som sagt kun 13 år, men vi blev nu alligevel veninder.

Der er mere mellem himmel og jord, end vi er i stand til at forstå. Det må være skæbnen. For vi fløj jo til Australien, da vi slap ud af fangenskabet, og Gladys og jeg fik aldrig udvekslet adresser. Vi kendte jo ikke vor fremtidige adresse.

Nogle år efter var vi på besøg i Holland. Ved et tilfælde mødte Jan Gladys. Jan og hans ven Hans havde også mistet kontakten med hinanden, men Hans sendte et brev til Århus Oliefabrik, og på den måde fik de også kontakt med hinanden. Det kunne vist ikke lade sig gøre i dag.

Da jeg ankom til Montreal, kom jeg til at give taxachaufføren en forkert besked, så han satte mig af ved det forkerte hotel. Jeg havde fået et værelse og havde været i bad. Men da jeg tog håndklædet for at tørre mig, så jeg, at det ikke var det hotel, hvor jeg skulle være. Da jeg endelig fik rettet fejlen og nåede hen på det rigtige hotel, var Gladys rejst tilbage til Ottawa. Jeg rejste med toget til Ottawa og derfra med taxa hen til min veninde. I den følgende tid sov jeg på en feltseng i børnenes værelse. Det

var ganske udmærket, for jeg havde været vant til meget værre forhold.

I de første syv, otte måneder boede jeg hos min veninde i Ottawa. Byen var fransk canadisk, og jeg fik lært lidt fransk. Men da hendes svigerforældre flyttede ind, kunne jeg ikke blive ved med at bo der. De måtte også have en større lejlighed, så der blev plads til svigerforældrene. Jeg flyttede og fik et værelse på noget, der hed King Georges Guildhouse, og der boede jeg et års tid.

Forskellen på Danmark og Canada var dengang stor. Det hele var mere frit i Canada, og der manglede ikke ingenting. Men jeg havde levet mit eget liv i Danmark, og jeg havde egentlig heller ikke savnet noget. Jeg faldt hurtigt til i Canada, men jeg havde da traditioner med fra både Danmark og Østen.

Der var stor forskel på dansk og canadisk mentalitet. Canadierne var meget mere åbne, utroligt hjælpsomme og gæstfrie, og det gjorde det let at falde til. For eksempel var der ikke de samme traditioner i forbindelse med fødselsdage. Hvor vi i Danmark disker op med chokolade og kager, var canadierne mere til kaffe og sandwich.

King Georges Guild var et sted, hvor ugifte kvinder fra udlandet kunne bo. Man fik et værelse og morgenmad, og vi betalte ti dollars om ugen for at bo der.

I den første tid som emigrant kunne man få undervisning i engelsk, historie og geografi. Det meldt jeg mig til og det foregik om aftenen. Jeg fik nogle gode papirer. Jeg fik samtidig en del venner, blandt andet nogle italienere. Jeg lærte også nogle danskere at kende, som havde boet i Canada i mange år. Jeg fik en norsk veninde, så det gik faktisk rigtigt godt, lige bortset fra, at jeg blev syg.

Det første år var svært, for jeg var meget syg. Jeg havde fået arbejde på et hospital som sygehjælper, men i en periode røg jeg selv ind og ud af hospitalet. Jeg fik taget blindtarmen, og senere fik jeg taget det meste af mine æggestokke.

Lægen var utrolig flink, og han hjalp mig meget. Han mente, at det var et mærkeligt tilfælde med hensyn til mine æggestokke. Der var svulster, men heldigvis var der ikke tale om kræftsvulster. Det var svulster med hår, tænder og anlæg til hudflager. Så det kan godt være, at jeg skulle have været en tvilling eller trilling.

Det var meningen, at de ville fjerne livmoderen, men det skete heldigvis ikke. Jeg var meget underernæret, og lægen fik det ordnet, så jeg kunne komme på rekreation.

Gladys sørgede for, at mor fik besked, for jeg havde ikke selv kræfter til at skrive. Det gik nu først op for mig, da mor mange år efter blev blind og fortalte, at hun havde været meget taknemmelig for min venindes breve, der holdt hende underrettet om, hvordan det gik mig. Lægen mente, at jeg havde brug for, at der var nogen, der tog sig af mig, og han foreslog,

at jeg rejste tilbage til min familie i Danmark. Det ville jeg ikke. Jeg mente derimod, at jeg kunne vende tilbage til mit arbejde efter 14 dage. Da jeg kom til Canada, havde jeg henvendt mig til den danske ambassade i Ottawa, og de havde hjulpet mig meget. Det hjalp også i forbindelse med de mange indlæggelser. Det kostede jo mange penge at være syg i Canada. Jeg havde en sygesikring, men den trådte først i kraft, når jeg havde været i Canada i et halvt år.

Det korte og lange er, at folkene på ambassaden var meget flinke til at hjælpe mig. Jeg havde fået at vide af lægen, at da min ryg ikke var særlig stærk, måtte jeg ikke stå for meget. Så jeg måtte skaffe mig et job, hvor jeg kunne sidde ned, for det duede ikke at fortsætte som sygehjælper, hvor jeg gik meget omkring på de lange gange.

Jeg fik et job på kontoret i en forretning, hvor jeg skulle lave almindeligt kontorarbejde og udregne procenter af de forskellige varer. Nogle skulle der lægges 18 procent på, andre 20 og atter andre 50 procent i fortjeneste. Det var dengang meget almindeligt at gå med hat, og jeg kan huske, at avancen på hatte var på 50 %, så det må da siges at være en pæn fortjeneste.

På ambassaden foreslog de, at jeg fik et job i en bank, men det var jeg ikke meget for. Jeg mente ikke, at min skolegang var nok til at kunne arbejde i en bank. De fik mit eksamensbevis fra jysk børnehaveseminarium, og det blev godkendt som en ti-årig skolegang. Beviset blev stemplet med det danske ambassadestempel.

Det endte med, at jeg fik et job i The Royal Bank of Canada til en løn af 27 dollars om ugen. Senere steg den til 32 dollars, og til sidst tjente jeg 45 dollars om ugen.

Det betød jo, at jeg tjente mere, end jeg var vant til, og selv fem dollars mere var dengang af stor betydning. En kop kaffe kostede omkring ti cent, og et måltid mad 50 cent.

Skatten var meget lav. Jeg kan huske, at jeg betalt ti procent i skat. Jeg kan ikke huske det nøjagtigt, men jeg mener, at de første 2000 dollars var skattefri. Jeg begyndte i banken i julen 1957. Som 30-årig tilbød banken en pensionsopsparing, men jeg mener ikke, at jeg fik en, for jeg lavede selv en opsparing. Hvert år fik vi et gratiale, og deraf trak de ti procent i skat.

Jeg købte nogle canadiske obligationer. Der var den fordel ved at arbejde i en bank, at man slap for at betale renter. I stedet fik jeg året efter 4,5 procent i rente.

I sommeren 1958 begyndte jeg at spille tennis og meldte mig ind i en fransk/canadisk tennisklub. Når jeg fik fri fra banken, gik jeg hver dag i tennisklubben. Vi havde aircondition i banken, men det var meget varmt, så det var som at få et hedeslag, når vi havde fri og kom udenfor. Det vendte jeg mig nu hurtigt til. Jeg var i klubben til omkring klokken

21. Jeg skulle gå et godt stykke, og jeg ville gerne hjem, inden det blev mørkt.

Lørdag aften var der bal i klubben, og det var jeg med til, når jeg var sikker på, at jeg kunne få et lift hjem bagefter. Jeg fik nogle gode kammerater, og det gav et fantastisk socialt samvær.

Det gik også godt i banken, og jeg var glad for at være der. Jeg boede stadig på King Georges, men i 1960 skulle det flytte, så jeg var nødt til at finde noget andet.

En af pigerne, der arbejdede i en anden bank, spurgte, om der var nogle, der var interesserede i at flytte sammen med hende. Det havde jeg, så jeg flyttede sammen med Kay og Brenda og en tredje, som jeg ikke kan huske navnet på.

Vi sørgede hver især for vor egen mad, og vi mødtes til fælles morgenmad. Men ellers var maden canadisk, og jeg lavede selv min mad, skønt jeg ikke var mesterkok. Når jeg havde gæster, lavede jeg tit koteletter med kartoffelmos, for det var nem at lave.

Madpakken bestod af sandwich med skinke eller ost og en rå gulerod og selleri. Senere droppede jeg madpakken, for det var ikke særligt dyrt at spise på restaurant.

Jeg havde stadig kontakt med Gladys, og besøgte af og til hende og hendes familie i weekenden. Det var jo et godt stykke at køre. Jeg kendte også nogle, der havde et sommerhus på den anden side af floden, og dem besøgte jeg også regelmæssigt.

På et tidspunkt kunne jeg ikke enes med personalechefen i banken, og en dag havde jeg fået nok. Jeg fortalte ham, at jeg ville sige op. Jeg arbejdede på det tidspunkt i bankens arkiv, og mente, at jeg hurtigt kunne finde et andet job. Kay arbejdede i en anden bank, og hun skaffede mig ind.

Jeg havde meget kontakt med en pige, der hed Edith lige som jeg. Hende besøgte jeg også, når jeg skulle på ferie, for pengene rakte ikke til de store udenlandsrejser. Hendes forældre havde en stor gård, og der var vi tit. Vi hjalp til på gården, og på den måde jeg lærte en del om landbrug.

Det meste af maden dyrkede og lavede de selv, og vi fik varme måltider til middag og aften. Til jul var det kalkun, så det var meget engelsk/amerikansk inspireret.

På landet havde kirken dengang stor betydning, og Ediths mor var meget engageret i forskellige ting omkring kirken. Der var for eksempel høstfest, og der var dage, hvor de bagte.

Efter fem år, fik jeg lyst til at tage hjem. Brenda var blevet gift med Hermann, og den anden pige skulle også giftes. Så Kay og jeg skulle finde ud af noget andet. Det gjorde nu ikke så meget, for vi var ikke glade for den gamle lejlighed. Jeg var med til Brendas bryllup. Det var meget simpelt. Jeg kan ikke huske, om vi var i kirke, men jeg tror det ikke.

Vi besøgte ofte min venindes forældre, og jeg lærte lidt om landbrug ved at hjælpe til på gården

I banken havde vi fri om lørdagen, og jeg brugte en del af min fritid til at se udstillinger og gå på museer. Jeg besøgte også Graham Bell's – ham med telefonen, hjem, der lå i nærheden af Ottawa. Det historiske interesserede mig meget.
Indtil nu havde min bedste tid været i Canada. Men jeg ville gerne hjem på ferie. Jeg havde fået mit „citizenship with honor" og havde været i avisen. Det var vist i 1961. Nu kunne jeg blive canadier. Det eneste jeg manglede, var at aflægge en ed. Jeg havde dansk pas, og det ville jeg gerne beholde. Før jeg tog på ferie, mødte jeg op i banken en tidlig mandag morgen. Jeg undrede mig over, at der var så stille, og spurgte de andre om, hvad der var galt. Jeg fik at vide, at en af kassererne var blevet taget ved den mexicanske grænse. Han havde taget af kassen og var derefter stukket af med en mindreårig ven. Han havde snuppet 75.000 dollars.

Han havde været fornuftig nok til at hugge pengene fredag aften, for så vidste han, at det ikke ville blive opdaget før mandag. Men han var altså alligevel blevet snuppet. Kasseren var kun omkring 20 år, så hans liv var ødelagt.

1. juli 1958. Dominion Day - uafhængighedsdagen, var fridag, og den brugte jeg til at se Parlamentspladsen

Mange år efter krigen fik fangerne i tyske koncentrationslejre erstatning, og det samme kunne vi, der havde siddet i japanske lejre, få. Mens jeg var i Canada, modtog jeg et brev, hvori der stod, at jeg kunne søge erstatning fra Japan for min tid i japansk fangelejr.

Jeg tog til Danmark i august 1961. Jeg havde regnet med, at jeg kunne få orlov, men det kunne jeg ikke. På grund af tyveriet blev der flyttet rundt på personalet, og jeg kunne derfor ikke komme tilbage til mit gamle job. Det bekymrede mig ikke, for jeg kunne sagtens finde noget andet, når jeg kom til Canada igen. Jeg tog med en Greyhound bus til New York. På vejen var der en del skift, men jeg nåede da helskindet frem. Jeg besøgte

en gammel hollandsk legekammerat, der boede i New York. Jeg var ved hende i tre, fire dage og så en del af byen. Derefter sejlede jeg til Danmark, og turen varede ti dage. Da skibet nåede til København, var min mor, bror og svigerinde mødt op for at tage mod mig. Jan arbejdede dengang for SAS, men vi var heldige, for på det tidspunkt havde han ferie.

Noget af det, jeg bedst kan huske fra 1961 er muren. Den berygtede mur, der kom til at dele øst- og vestberlin. Da jeg rejste i 1956, gik russerne ind i Ungarn, og nu var de i gang i Tyskland. Jeg har tit tænkt på, at det er mærkeligt, at mit liv hænger så meget sammen med historien.

Efter at have besøgt min bror og hans kone, kørte vi til Jylland i Jans bil. Vi var i Hjørring, hvor hans kone, Maja, stammede fra, og vi besøgte hendes familie.

Jan og Maja tog videre på ferie i Norge, og mor og jeg kørte med toget til Ålborg, hvor vi besøgte en søn af nogle af fars og mors venner. Han var optiker og havde egen forretning.

Derefter kørte vi til Århus, hvor jeg mødte min søster og hendes tre børn. Den ældste pige var et halvt år, da jeg rejste til Canada, men de to andre piger havde jeg aldrig set, så det var en stor oplevelse.

Det var dejligt at komme hjem på ferie og være sammen med familien

Senere tog mor og jeg med toget til Holland. Der mødte vi min moster og boede hos hende i et par uger, hvorefter vi tog tilbage til Danmark. Den 24. oktober sejlede jeg atter til Montreal. Jeg havde en stor kasse, hvor

jeg havde pakket mine ting. Den var tung, men det gjorde ikke så meget, når jeg rejste med skib. Da jeg tog til Canada i 1956, havde jeg kun 40 kilo bagage med. Denne gang var det betydeligt mere, for det var min plan, at jeg ville blive i Canada, og det var mor helt indforstået med.

Mor var, den dag jeg skulle rejse, inviteret til min farbror sølvbryllup, men hun nåede alligevel til København for at tage afsked med mig. Bagefter fløj hun fra Kastrup til Tirstrup for at nå med til festen.

Dengang var der fest, når de store oceanlinerne lagde fra kaj. Der var mange mennesker på kajen, og der blev filmet og vinket.

Skibet skulle først til Southhampton i England. På vejen var der fest på 1. klasse for de passagerer, der kom med i København. Vi sad og hyggede os under middagen, og bagefter var der dans. En herre bød mig op, og den dans blev indledningen til mit senere ægteskab, for det var min tilkomne, Børge, der bød mig op.

Børge havde været hjemme på ferie, og nu skulle han tilbage til London Ontario i Canada. Han var emigreret i 1953. I 1956 kom han tilbage til Danmark, og han var altså også i Danmark i 1961. Men, som han sagde, når pengene slap op i Danmark, tog han tilbage til Canada, for der kunne han tjene mange penge. Han var murersvend, og det var svært at få job i Danmark.

Vi tilbragte megen tid sammen. En ældre herre, Sørensen, havde været et halvt år i Danmark, hvorefter han var på vej tilbage til Amerika. Han var herlig at være sammen med, så vi tre brugte meget tid sammen.

Sørensen havde set noget, som jeg ikke havde set. Han kunne se, at Børge var meget forelsket i mig. Det troede jeg ikke på, for vi havde jo kun været sammen i ti dage.

Den sidste aften var der arrangeret afskedsfest med forskellige lege, underholdning, og der blev givet gaver. Sørensen havde rejst med skibet ti gange, så han fik en meget stor og fin krystalvase. Børge fik nogle polske dukker, og jeg fik et polsk tørklæde. Det var vi meget stolte af. Sørensen havde problemer med den store vase. Han sagde til mig, at hvis jeg ville love ham, at jeg giftede mig med Børge, ville han forære vasen til mig. Jeg tænkte, at det var da også en måde at slippe af med vasen på. Jeg fik hans adresse, og jeg fik vasen.

Da vi lagde til kaj, fik vi alle vore ting transporteret ned til banegården. Børge fulgte mig til toget, og jeg rejste videre til Ottawa. Jeg havde lovet, at jeg ville komme for at besøge ham. Da jeg kom tilbage til min lejlighed, var Kay imidlertid flyttet. Så var jeg pludselig alene i den store lejlighed.

Værten og hans kone var nogle utroligt rare mennesker, og de havde altid været flinke over for mig. Vi talte lidt frem og tilbage. Jeg fortalte, at jeg ville tage til London Ontario for at finde ud af, om Børge var noget for mig. Værten advarede mig, og han sagde, at jeg skulle passe på. Han

var bekymret for, om Børge var i stand til at forsørge mig. Jeg svarede, at det ikke var nødvendigt, for jeg var vant til at arbejde. Jeg tog af sted i 14 dage, og jeg besøgte Børge – han hed Poul Børge, men blev aldrig kaldt andet end Børge. Jeg mente, at det var vigtigt at se hans omgangskreds. Det viste sig at være søde mennesker, og de var så glade for, at Børge havde fundet en lille dame.

Jeg rejste tilbage til Otawa for at opsige min lejlighed. Det var faktisk helt fantastisk, for jeg slap for at skulle betale ekstra. Børge kom op hentede mig i en lille varevogn. Han kørte fra London en tidligt morgen. Vi læssede og kørte tilbage samme dag. På vejen punkterede det ene hjul. Han havde lånt bilen af en ven, og Børge skældte ud. Vi var også ved at køre tør for benzin, men vi nåede da frem.

Børges ven, Benny, havde sørget for, at der var en lejlighed til mig på Thorton Avenue nr. 2. Han havde skaffet den gennem sin arbejdsgiver. I begyndelsen boede jeg alene, mens Børge boede hos Benny og Lizzy.

Nu skulle jeg have fundet et arbejde. Jeg havde heldigvis sparet op af mine arbejdsløshedspengene, så jeg kunne lige klare den første tid. På mindre end to måneder havde jeg fået arbejde i Royal Bank, men filialen lå selvfølgelig i den anden ende af byen.

Jeg boede i lejligheden, indtil vi blev gift den 24. marts 1962. Min mor, bror og svigerinde var rejst den lange vej til Canada for at være med til brylluppet. Min søster var desværre ikke med, for hun havde jo tre små børn. Jan havde ikke børn og kunne lettere rejse den lange vej til Canada. Mor holdt stejlt på, at hun ville med til mit bryllup, for hun havde været med til begge mine søskendes.

Vi var samen i en lille uges tid, og det var dejligt at vise dem lidt rundt i byen. Men der var samtidig mange ting, der skulle forberedes i forbindelse med vort bryllup.

Vi blev gift på rådhuset og derefter i en dansk kirke. Det var Børge, der bestemte, at vi skulle giftes i kirken, for han mente, at jeg var en smule religiøst anlagt.

Børges familie var ikke med. Dengang var det dyrt at rejse den lange vej til Canada. De havde også problemer med sproget. Det var de færreste ældre, der kunne engelsk, og det var endnu færre, der kunne fransk. Så vi måtte undvære mine svigerforældre.

Jeg arbejdede i banken, og kunne kun få nogle dages orlov. Så der var nærmest tale om en forlænget weekend. Bryllupsrejsen gik naturligvis til Niagara Falls, som var et meget populært mål for nygifte. Jeg havde ikke set mine svigerforældre, men det havde mor og Jan. De havde kørt forbi for at få en frisk hilsen med til Børge og jeg, og for at hente forskellige ting, de skulle have med over til os. Min svigermor havde lavet nogle puder og forskellige andre ting, som vi skulle have. De sendte også nogle andre gaver til os. Børge var født i Svogerslev på Sjælland.

Børge og jeg blev gift den 24. marts 1962

Bryllupsbillede

På andejagt i Park Rondeau

Børge og Christine i 1964

Min svigerfar var bager. Han var bagermester, da Børge blev født. Han bagte og havde et lille udsalg. Men det gik ikke så godt for ham. Han fik meleksem, og det endte med, at de købte en lille gård. Til sidst boede de i Munkesø på et lille husmandssted. Det lå i nærheden af Roskilde. Og der var der, min mor og Jan besøgte dem.

Børge var ud af en flok på fire. Verner var den ældste. Så kom Børge efterfulgt af Tove og Vibeke. Den eneste, der ikke blev gift, var Verner.

Jeg fortsatte i banken, og Børge arbejdede for Marks bedstefar, Evald. Mark er den mand, som Christine blev gift med mange år efter. Børge havde mødt Evald i København, og de var gode venner. Børge havde været med til at bygge mange huse i London Ontario, som for eksempel forskellige bankbygninger.

Jeg arbejdede som bankassistent, men jeg ville gerne videre, så jeg prøvede at komme til at arbejde med børn. Jeg ville have min egen lille børnehave, men så kom Christine. Det var selvfølgelig en glad begivenhed, skønt jeg fik hende med kejsersnit. Jeg var kun lokalbedøvet, så jeg kunne høre hendes skrig. Hun blev født 11. september 1964.

Den canadiske sygeordning var dengang meget forskellig fra den danske. Ens egen læge var med hele vejen igennem, og det gav selvsagt mere tryghed. Jeg var indlagt i 14 dage. Bagefter var der en børnespecialist til at tage sig af hende, så hun fik al den hjælp, der var nødvendig, og de første seks uger kom der en sundhedsplejerske på besøg.

Hun blev døbt i den danske kirke, og denne gang kom mine svigerforældre på besøg. Det var første gang, jeg så dem, for de havde ikke været med til brylluppet. De boede hos os i to måneder, for vi skulle vente på dåbskjolen, som min mor havde syet. Den blev sendt til mig. Christine blev døbt omkring otte uger efter fødslen.

Vi havde mine svigerforældre med rundt til de forskellige seværdigheder, som der var mange af i Ontario. Vi så de første oliebrønde, og vi så Onkel Toms hytte. Vi så selvfølgelig også det enorme Niagara Fallss, og vi kørte nordpå op i bjergene. Ontario er et kæmpe land, så der var nok at se på. Det var meget smukt.

Børge og jeg kørte også meget rundt, når vi havde fri, og vi fik set de fleste byer og seværdigheder, der var omkring London Ontario. I forbindelse med bygningen af en kanal tæt på Sct. Lawrence floden var de nødt til at oversvømme noget land, så nogle af byerne blev flyttet højere op. Det var et spændende projekt, og det var noget, vi gerne ville se. Vi oplevede mange ting.

På et tidspunkt fik Børge problemer med ryggen, og vi besluttede os til at vende hjem til Danmark. Det kostede 1000 dollars for at få en professor fra Chicago til at undersøge ham, og det havde vi ikke råd til. Det viste sig senere, at Børges ryg var nedslidt på grund af det hårde arbejde.

Tilbage til Danmark

Vi rejste til Danmark i 1965. Vi sejlede med ”Batory”, det samme skib, som vi havde været med til Canada, da vi nogle år før havde lært hinanden at kende på skibet.

Vi kom til Danmark den 10. maj 1965, og i begyndelsen boede vi hos mine svigerforældre på deres lille husmandssted. Der var en verden til forskel i forhold til Canada. Der var en vandhane i køkkenet, og der var ingen badeværelse. Der var et das – toilet udenfor, så jeg badede tit i vaskehuset, hvor vi kunne varme vand i den store kedel. Selv i 1965 var forholdene primitive.

Der var otte, ti tønder land til den lille gård, men der var ingen dyr. De havde solgt jord til kommunen, som skulle bruge jorden i forbindelse med byggeriet af Roskilde Universitet, og de havde fået en rimelig pris.

Vi ville gerne have vor eget, så vi begyndte at lede efter et hus. Det endte med, at min onkel Gunder sagde, at hvis vi ville bo i Århus, kunne han hjælpe os med at finde et. Vi flyttede til Århus, hvor vi købte huset på Niels Bjerres Vej 38 i Højbjerg. Det var meget bekvemt, for mor boede også i Højbjerg. Hun havde købt hus på Egebæksvej 4 i 1955.

I første omgang lejede vi huset af min onkel, for vi ville først være helt sikre på, at vi ville blive i Danmark. Senere købte vi huset af min onkel. Jeg kan huske, at det kostede 92.000 kr.

Vi fik en god tid, og John kom til verden den 21. april 1967. Han blev født på Fødselsstiftelsen, og det skete også med kejsersnit. John er egentlig den eneste i familien, der er indfødt århusianer.

Børges ryg havde fået det bedre, og sjovt nok kom han til at arbejde på Århus Oliefabrik. Min onkel Gunder arbejde på fabrikken, og han skaffede Børge ind.

Jeg mødte nogle af fars kolleger på Celebes, og nogle enkelte så vi også, da vi kom til Danmark. Det må have været et godt sted at arbejde, for de var flinke til at tage sig af mor, da vi kom til Danmark efter krigen. Senere begyndte Børge at arbejde for en murermester, og han var med til at bygge svømmehaller og svømmebassinet på Marselisborg Slot. Derudover var han med til at bygge mange huse. Børge arbejdede for murermesteren i mange år, til murermesteren døde af kræft i 1982. Derefter gik firmaet konkurs, og Børge blev arbejdsløs. Han fik arbejde rundt om-

kring. På et tidspunkt faldt han ned fra et stillads og punkterede den ene lunge. Han blev indlagt på intensiv afdeling, og jeg var med for at støtte ham. Han led af klaustrofobi og kunne ikke klare små rum. Han var heller ikke meget for at tage elevatoren, og jeg måtte holde ham i hånden.
I 1970 begyndte jeg at se mig om efter et job, og det endte med, at jeg blev dagplejemor. Jeg havde jo en god baggrund. Dengang var der ikke noget, der hed fagforening. Men jeg ville ikke arbejde sort, for jeg ville ikke risikere noget, hvis Børge senere blev selvstændig. Så jeg henvendte mig til daværende socialinspektør Nielsen. Der var mangel på dagplejere, så det var let at få et job.

I begyndelsen fik jeg to små drenge, Claus og Gustav. Et par måneder senere var det min ryg, der blev tosset, og jeg var nødt til at holde et halvt år. Jeg havde slidgigt, og der var nogle bruskskiver, der smuldrede, så jeg måtte bruge korset. Jeg fik besked på, at jeg den første måned skulle ligge fladt på ryggen.

Jeg havde mange smerter, og jeg måtte kravle ud på toilettet. Det ene ben var helt følelsesløst, og det var en kamp at tage bussen, når jeg skulle til behandling. Jeg fik et lille hæfte med de øvelser, jeg skulle lave hver dag derhjemme.

Da det var overstået, begyndte jeg igen som dagplejer. Claus kom tilbage, men Gustav var begyndt et andet sted. Det er sjovt, for her i år 2006 har jeg stadig et mægtigt godt forhold til Claus' mor, Hanne.

En dag kom John til skade. Jeg var ved at gøre Claus i stand, da John faldt ned på stengulvet. Claus' far tilbød at køre John og mig på hospitalet. John kastede op og skulle blive der natten over, og jeg kunne hente ham dagen efter. Han var på det tidspunkt tre, fire år. Det var noget værre noget.

Jeg fik nye børn i pleje. I 1976 var Claus blevet så stor, at han holdt op hos mig. Tiderne som dagplejer blev mere vanskelig, for nu var der krav om, at vi skulle være medlem af en fagforening.

John var ni år og Christine var 12. Så jeg tænkte, at de godt kunne klare sig lidt alene om eftermiddagen. Da de var mindre, ville jeg ikke have, at de kom i børnehave, for min erfaring sagde mig, at de ikke lærte noget. Jeg kunne gøre mere for dem ved at give dem frihed og lov til at lege i skoven og lade dem bruge deres fantasi. Desuden havde vi havde en legeplads i haven, hvor de kunne lege, lige så tosset de ville. Jeg stoppede som dagplejemor og blev legestueassistent i Holme, og der var jeg i fire år. I 1980 fik lederen orlov, og der blev ansat en stedfortræder. De spurgte mig, men jeg var ikke interesseret, så det blev en udefra. Stedfortræderen blev syg i forbindelse med en graviditet, så det endte alligevel med, at jeg overtog jobbet, hvilket indebar en del administrative opgaver. Det gik godt, men da lederen kom tilbage, var hun alligevel utilfreds med mig. Jeg blev kaldt ind og fik en stor skideballe. Jeg prøvede på at få et godt

forhold til hende, men det lykkedes ikke. Jeg havde ikke lyst til at gå på arbejde, og en dag foreslog Børge, at jeg meldte mig syg. Senere opsagde jeg jobbet.

Den kommende tid havde jeg forskelligt arbejde. Jeg var i et bofællesskab, vuggestue og meget andet. Jeg skulle have syv måneders arbejde for at kunne få min understøttelse, og jeg var kun halvt forsikret gennem fagforeningen. Senere blev jeg fuldtidsforsikret og kom også til at arbejde på fuld tid.

Jeg kom på et fritidshjem. Da det ophørte, prøvede jeg forskellige ting, indtil Børge en dag sagde, at det var for dyrt at have mig til at arbejde. Jeg havde alt for lidt ud af det. Det var rigtigt, men jeg ville jo gerne ud blandt andre. Til sidst blev vi dog enige om, at jeg gik ned i timer.

Børges mor døde i marts og faderen i oktober 1983. De var begge på plejehjem, og de blev begge næsten 90 år. Moderen havde kræft i maven, og der var ikke noget at stille op.

26. april 1986, den dag atomkraftværket i Tjernobyl i Rusland eksploderede, rejste Børge og jeg på ferie til Canada. Vi besøgte vore venner og vores datter, men Børge havde det ikke godt.

Vi fejrede sølvbryllup i 1987, og det foregik på Frederikshøj Kro. På grund af familien fra Sjælland, begyndte festen klokken 13. Kort tid før havde Børge haft lungebetændelse, og han havde det heller ikke godt på selve dagen. Bagefter fik Børge igen lungebetændelse.

Året efter, den 29. november 1988, fandt jeg ham død i kælderen. Børge blev begravet på Holme Kirkegård. Vi nåede at fejre sølvbryllup, og det var godt. Børge var syg, men han ville ikke have, at jeg gik med ham til lægen, for han ville ikke selv erkende, at han var syg.

På Niels Bjerresvej havde vi haft mange gode venner. Gert og Annie Enevoldsen, den ene af vore naboer, flyttede senere til Hvilsted. Der kom vi meget, for Børge kunne godt lide at kommer på landet. Naboerne til den anden side hed Grethe og Holger Mose Jensen. Længere nede ad vejen boede Sørensens, og vi kom sammen med dem alle. Det gjaldt også genboen, hvor fruen var journalist på Jyllands Posten. Der var Holger og Inga Skov, Alfred og Eva Larsen, så vi havde mange venner. De boede alle på vejen, og vi havde et godt sammenhold. Så var der familien fra Tinglev og Børges forældre, der, før de kom på plejehjem, boede i Sorø. Vi havde tit overvejet at flytte på landet, men vi havde et problem, for det skulle være tæt på købmand og skole, og det var svært at finde.

På billedet fra 1990 er jeg sammen med John og mor

Huset på Niels Bjerres Vej 38, som det så ud i foråret 1995

John og Christine i 1967

Jeg gik, sammen med min veninde, Hanne, til batik, og jeg havde som dagplejer gået på mange forskellige kurser. Senere, da jeg blev arbejdsløs, gik jeg på VUC – Voksen Uddannelses Center, hvor jeg tog spansk, tysk og dansk. Jeg maler meget og interesserer mig meget for musik.

Jeg begyndte med oliemaleriet i Canada. Senere, da jeg kom til Danmark gik jeg på kursus på Rudolf Steiner skolen, hvor jeg lærte at male med vandfarver. Jeg har flere af mine malerier hængene på væggene. Når jeg maler, er det en form for terapi, og jeg får det godt med mig selv. Det var selvfølgelig hårdt at blive arbejdsløs, men jeg lærte at leve med det. Men jeg undrede mig meget over min situation. Da jeg blev arbejdsløs, var jeg 52 år. Jeg har altid haft let ved at finde arbejde, men nu stod jeg i en situation, hvor det blev vanskeligt, ja, næsten umuligt.

I Ottawa var jeg arbejdsløs i en længere periode. Men det var på grund af, at ambassaden manglede nogle papirer. Men det varede kun tre, fire uger, så var det hele i orden. Det bekymrede mig ikke særligt, for jeg brugte tiden til at besøge museerne og forskellige udstillinger. Jeg har altid nydt at besøge museer og gå i teatret. Jeg betragtede det vist mest som en form for ferie.

Jeg har aldrig betragtet det, at være arbejdsløs, som en skam. Da Børge blev ledig, spurgte han, og jeg havde noget i mod, at han var arbejdsløs. Jeg havde den holdning, at han havde taget sin tørn. Han havde slidt og slæbt. Han havde altid haft hårdt arbejde, og hans krop var godt slidt. Så det havde jeg selvfølgelig ikke det fjerneste i mod. Og økonomisk kunne vi godt få det til at løbe rundt.

Vi var begge forsikret gennem fagforeningen, og kunne godt klare os med på understøttelse. Nej, det var bestemt ikke en skam. Jeg indså, at da vi jo var oppe i årene, var det meget svært at finde noget arbejde, og det måtte vi bare lære at leve med.

Der var stor forskel på at være arbejdsløs i Canada og Danmark. I Canada sparede man op. Der blev lagt penge fra på en konto, og når de penge var brugt, var det slut. Så var man virkelig tabt på gulvet. Sådan er det heldigvis ikke i Danmark. Men det fik alligevel betydning for mig, at jeg havde været i Canada i ni år. Da jeg kom hjem, havde vi fået Christine. Hun var kun omkring et års tid, og jeg vidste, at jeg kunne søge om fri mælk til hende. Men det kunne jeg ikke få på grund af, at jeg havde været i Canada.

Det var det samme med min folkepension, der blev beskåret. Det var jo ikke noget, jeg havde skænket en tanke, da jeg besluttede mig til at rejse til Canada. Men penge er ikke alt, og vi havde alligevel nogle gode år, da vi kom til Danmark.

Min læge gjorde mig opmærksom på, at jeg kunne søge erstatning for den tid, jeg havde været interneret i japansk fangelejr, da jeg havde kz-syndrom, og jeg fik hjælp til at søge gennem min fagforening. I 1988 fik

jeg erstatning, og det fik stor betydning og blev siden et godt supplement til min folkepension. Men det kom ikke Børge til gode, for han døde desværre samme år.

Børge var seks år ældre end jeg. Jeg havde sådan håbet, at vi kunne nyde alderdommen sammen, men sådan skulle det ikke være. Jeg var meget længe om at komme over tabet af Børge. Vi havde været utroligt gode til at hjælpe hinanden.

Min ryg var ødelagt, så Børge fandt det helt naturligt, at det var ham, der støvsugede. Han brugte ganske vist korset, men han støvsugede alligevel. Vi hjalp også hinanden med at lave mad, og vi var sammen om at orden haven. Vi fik et drivhus, og det gik Børge meget op i. Vi havde et kirsebærtræ i haven, og hver vinter lavede vi vin. Her, så mange år efter, har jeg en enkelt flaske tilbage. Den er uden tvivl udrikkelig, men jeg har den som et kært minde, og vil ikke smide den væk. Vi havde en rigtigt god tid sammen, og Børge gik meget op i børnene. Hans børn betød alt for ham. Når jeg tænker på ham, bliver jeg lidt trist, for det er så synd, at han aldrig fik set børnebørnene.

Jeg er ikke fanatisk, men jeg tror på sjæleliv, og jeg mener, at han stadig følger med i, hvad der sker i familien. Så længe jeg lever, følger han med i, hvad der sker. Jeg føler, at han er omkring mig. Jeg kan mærke, at min far også er der, men han er længere væk. Men det er ganske naturligt. Han døde i 1942, og jeg nåede aldrig rigtigt at lære ham at kende.

Mor ligger midtimellem. Hun er tættere på end min far, men det er Børge, der er tættest på mig. Det er en god følelse, og så kan det være ganske ligegyldigt, om det er rigtigt, eller blot noget, jeg bilder mig ind. Var jeg ikke rejst til Canada, og havde jeg ikke lært Børge at kende, tror jeg ikke, at jeg havde levet så længe. Men jeg følte, at det var rigtigt at rejse til Canada, for jeg var meget alene i Danmark. Jeg havde måske svært ved at falde til herhjemme, men det var også en meget stor omvæltning at komme fra fangelejren og til Danmark efter krigen. Jeg følte heller ikke, at jeg hørte til i Holland, så det var måske derfor, at jeg opfattede beslutningen om at rejse til Canada som noget ganske naturligt. Jeg ville klare mig selv, så jeg ikke behøvede at takke nogen. Før jeg mødte Børge, var jeg altid alene om at træffe de store beslutninger, og det havde jeg ikke været bange for. Men det var dejligt at være to, og det fik meget stor betydning for mig. Vi fik 27 år sammen, og i det store hele var det gode år. Det eneste minus, var, at vore kroppe var nedslidte. Børge var et rigtigt menneske og meget nærværende. Han bekymrede sig meget over, hvad, der skulle ske med mig, når han ikke var mere, og det hjalp ikke, når jeg sagde, at det skulle han ikke tænke på.

14 dage før han døde, kørte vi en tur til Skåde Bakker. Han viste mig alle de huse, han havde været med til at bygge. Børge var syg, men han ville ikke ligge i sengen. Jeg har på fornemmelsen, at han vidste, hvad der

var i vente, og at han følte, det var vigtigt for ham at vise mig husene.Da Børge døde, var John på Sjælland men skulle til Cypern som FN-soldat. I forbindelse med Børges død, fik John lov til at være hjemme i en uge, så måtte han rejse. Men Christine var hjemme i en måned, før hun vendte tilbage til hendes familie i Canada.

På det tidspunkt var mor 86. Hun var blevet blind i 1982. Mor havde grøn stær, og synsnerverne var ødelagte.

Vi havde en god ven, Holger Skov, der var skattespecialist, og han hjalp mig med hensyn til skifteretten. Han sørgede for, at jeg fik alle de rigtige papirer med, så han gjorde det let for mig.

Børge havde, før han døde, bestilt billetter til færgen, for det var meningen, at vi skulle fejre julen hos hans familie på Sjælland. Christine og jeg besluttede os til at holde julen på Sjælland selv om Børge var død, så vi rejste derover.

Jeg fulgte Christine til Tirstrup Lufthavn, da hun skulle tilbage til Canada. Jeg kan huske, at da jeg kom tilbage, og skulle til at låse døren op til huset, væltede det hele ned over mig. Pludseligt stod jeg alene, og følelserne fik frit løb. Børge havde altid været hjemme, når jeg kom, så det var meget svært.

Det var også svært at besøge mor lige efter Børges død. Jeg havde i lang tid sørget for det meste med hensyn til mor, men pludselig manglede jeg overskuddet. Jeg måtte bede min søster om at tage over, til jeg selv var kommet lidt mere på mærkerne.

Jeg kom igennem, men det tog langt tid. I den første tid var vore venner søde til at hjælpe. Nogle måneder efter mistede Ruth sin mand, og jeg hjalp hende med at komme ovenpå igen. I den første lange tid er man jo utroligt ensom, når man mister sin ægtefælde, og folk er bange for at komme på besøg.

Det endte med, at vi lavede en klub for enker i 1991. Der var Thyra Petersen, Ruth Nielsen, Grethe Mose Jensen og jeg. Jeg besøgte Christine og hendes familie i Canada i foråret 1990. Det blev en tradition at rejse ud hver andet år. Jeg var i Schweiz, og jeg rejste selvfølgelig også til Holland. Da John kom hjem fra Cypern i 1989, kørte vi til Holland for at holde jul. Jeg kan huske, at da vi kom hjem, sagde John, at det var sidste gang, han ville til Holland sammen med mig, for han følte, at vi hele tiden besøgte nye familiemedlemmer, som han ikke kendte. John havde det heller ikke godt med det hollandske sprog. Han foreslog, at jeg næste gang skulle tage toget, for han mente ikke, at jeg kørte godt nok til at køre på de tyske motorveje.

Sådan blev det. Man er lidt mere afhængig af tog, men til gengæld slapper man mere af. Mor og jeg rejste også med toget, når vi var i Holland. Jeg tager stadig til Holland og i 2005, var jeg dernede to gange. I 1953 blev en af mine kolleger gravid uden for ægteskabet. Jeg kan huske, at

jeg en dag ville præsenterer hende for min mor. Men det ville hun ikke. Hun var vant til at blive set ned på og var bange for min mor. Men sådan var mor ikke. Hun havde aldrig set ned på nogen. Hun var også meget anderledes end mange af de andre vesterlændinge på Celebes, for hun behandlede vore tjenestefolk på en anstændig måde og respekterede dem som medmennesker.

Jeg har senere fundet ud af, hvor meget, hun interesserede sig for sine medmennesker. Der var mange, der bankede på hendes dør for at få moralsk eller økonomisk hjælp. Men mor hjalp i stilhed, og det var ikke noget, hun talte om. Der var sket meget i de ni år, jeg var i Canada. Min søster havde fået børn, min bror var blevet gift og også havde fået børn, og mor fór Danmark rundt for at besøge og passe de forskellige. Hun var meget socialt bevidst.

Børge havde været i Canada i 15 år, og hans familie var meget lykkelig for, vi kom til Danmark. Mor var også glad, men havde aldrig rigtigt vist sine følelser. Det var noget, der lå i hendes opdragelse. Det var først da hun fik at vide, at hendes søn, min bror, Jan, var død på tennisbanen, at jeg for første gang så hende bryde sammen. Hun var fuldstændig opløst. Det var det værste, der kunne ske for hende.

Jeg kan tydeligt huske, at jeg måtte ordne de forskellige ting i forbindelse med Jans død. Jeg ville gerne have min farbror med til begravelsen. Han var usikker på, hvad mor ville sige til det, men jeg var overbevist om, at mor ville blive glad for at se ham. Da hun så ham til begravelsen, kunne jeg mærke, at det betød meget for hende. I det øjeblik kunne jeg mærke, at jeg gjorde noget godt for hende.

Jans kone og børn blev efter hans død boende på Sjælland. Jeg har stadig lidt kontakt med min svigerinde, Maja, men børnene ser jeg ikke meget til. Maja er af russisk afstamning, og hendes mor var lærerinde ligesom min mor. Så man kan måske sige, at Jan bibeholdt standarden, for vi var jo ud af det bedre borgerskab.

Jeg har ikke mange veninder tilbage, men jeg lever videre og får det bedste ud af det. Man skal ikke have ondt af sig selv. Hvis det går som med mor, har jeg stadig mange år tilbage, selv om jeg ikke tror det. Mor blev 101 år, og selv om, hun var blind, fejlede forstanden ikke noget.
Christine blev gift den 11. juli 1989. Jeg var desværre ikke med, men måtte nøjes med at se brylluppet på videofilm. Jeg har mange film fra den tid. De blev gift på rådhuset i Woodstock. Senere flyttede de til Burlington, hvor Mark arbejdede ved politiet i Toronto., og der er to af mine børnebørn født. I 1996 flyttede de til Danmark. Det var dejligt at få dem hjem, for det var jo ikke særligt ofte, at jeg kunne rejse til Canada.

Christine og Marks søn, Poul, blev født i 1993. Det år besøgte jeg dem to gange. Jeg var alene derovre om sommeren, men om vinteren var John og hans kone Jette med. De blev gift i 1994 og deres første barn, Jacob,

blev også født i 1994. Daina blev født i 1995. Det år var jeg derovre i tre måneder. Christine begyndte at længes hjem til Danmark, og kom hjem i maj 1996.

John og Jette måtte have et større hus i 1996, da Camilla blev født. Så jeg fik pludselig en del børnebørn inden for ganske få år. Det endte med, at vi alle boede i Danmark, og det havde jeg det godt med. Danmark er et af de mest fredelige steder i verden.

Da jeg langt om længe havde vænnet mig til tanken om at være alene efter Børges død, blev jeg meget arrangeret. Jeg havde mor, og jeg kom med i brugerrådet i Holme Lokalcenter fra 1993. Jeg kan huske, at valget til brugerrådet foregik i Skt. Olaf Plejehjem's festsalen. Der skulle være afstemning, men på det tidspunkt var jeg taget til Canada, så jeg anede ikke, om jeg var inde eller ude.

Da jeg kom hjem fra Canada, viste det sig, at jeg var blevet valgt ind i brugerrådet som suppleant. Jeg var med til alle møderne, og det var interessant. To år efter blev jeg valgt ind i rådet. På det tidspunkt var mor blevet blind, men hun boede stadig i en ældrebolig på Marselis Centret, hvor hun flyttede ind i 1984. Når der var underholdning på lokalcentret, sørgede jeg for kaffe.

Selv om mor ikke kunne se, elskede hun at komme ud, og vi var sammen næsten hver dag. Vi gik ture, og vi var tit på torvet. Hun var også med til de forskellige fester, der var i familien. Så på et tidspunkt var jeg meget ophængt, og jeg kunne sagtens få tiden til at gå.

Jeg kom på aktivitetscentret på Kridthøj, hvor jeg begyndte at gå til gymnastik og maling kort efter Børges død, da jeg havde brug for at komme ud blandt andre.

Jeg havde huset og haven, og jeg havde en del venner, som jeg så regelmæssigt. Det er vigtigt at holde venskaberne ved lige, for eller bliver de tabt på gulvet. Jeg syede en del, og jeg strikkede, når jeg besøgte mor.

Selvom hun var blind, strikkede hun også, og vi havde mange timer sammen, hvor vi bare sad og strikkede, samtidig med, at vi småsludrede. Hver af børnebørnene har en vaskeklud med navnetræk broderet, som mor har lavet.

Julen fejrede jeg på Sjælland. Mor havde i mange år holdt jul sammen med min søster. Det var en tradition, der gik tilbage til, før Børge blev syg. Nytårsaften var mor så hos Børge og jeg. Når vi havde hørt nytårskoncerten dagen efter, kørte jeg hende hjem. Hun var også af og til på ferie hos os.

Mor havde svært ved at udtrykke sine følelser, og jeg måtte tit gætte mig frem til, hvad hun havde brug for. Når jeg spurgte om, hvad hun havde oplevet i løbet af dagen, sagde hun altid, at det var mig, der skulle fortælle, for jeg kom udefra. En gang om året ved juletid mødtes fætre og kusiner til frokost. Jeg har to fætre, som jeg ser en del til. Den ene hedder

Torben Clausen. Han er professor på Universitetet. Torben er uddannet læge og er ni år yngre end jeg. Frits er uddannet ingeniør. Han er to år yngre end jeg.

Jeg blev boende på Niels Bjerres Vej de første år efter Børges død. Men jeg havde den svage ryg, og huset blev efterhånden for stort for mig.

Jeg rejste meget. Blandt andet med Skt. Olaf Rejseklub. Der var nogle på Skt. Olaf Plejehjem på Hjulbjergvej, der gerne ville ud at rejse, og det blev begyndelsen til rejseklubben. Jeg har været i Frankrig og Sankt Petersborg. I 1996 kom min mor på Skt. Olaf Plejehjem, der lå tættere på mig. Jeg havde hende stadig med mange steder, som for eksempel i teatret.

Jeg besluttede mig til at sælge huset. Jeg ville gerne have noget i ét plan, og valget faldt på lejligheden på Hjulbjergvej, hvor jeg flyttede ind i 2000.

Da mor blev 100 år den 5. januar 2002, havde vi en stor fest, hvor også hendes søsters børn fra Holland var med. Jeg havde bedt John om at optage festen på video, så vi kunne have et minde.

Den 23. december 2003 fik jeg konstateret brystkræft, og jeg blev opereret den 5. januar 2004. Det var den galoperende kræfttype, jeg havde fået, og ved samme lejlighed fik jeg fjernet en del lymfekirtler. Det gik hurtigt, så jeg nåede ikke at tænke så meget over det.

Jeg var mest opsat på at få fjernet brystet, for jeg ville gerne leve længe endnu. På grund af min alder behøvede jeg ikke at skulle gennem kemoterapi. I stedet fik jeg 24 strålebehandlinger. Det gik rimeligt fint, og jeg var færdig med behandlingen i slutningen af marts.

Der findes forskellige former for foreninger. Kræftens Bekæmpelse og lignende patientforeninger. Men jeg ville ikke melde mig ind, for jeg havde altid været vant til selv at finde ud af tingene, og det mente jeg også, at jeg kunne denne gang.

Jeg ved ikke, om det stammer fra krigsårene i fangelejren. Dengang blev vi hele tiden kommanderet med, og siden har jeg ikke været meget for at modtage ordrer fra andre. Det er både skidt og godt.

Senere var lægen bange for, at kræften havde bredt sig til knoglerne, men det viste sig, at der „bare“ var tale om slidgigt. Min søster blev forfærdet over, at lægen havde sagt det rent ud, men jeg har det bedst på den måde. Jeg vil gerne have ren besked, og det tror jeg også, at lægen var klar over. Det er mere ærligt.

I maj 2004 fandt John og Mark mig liggende på gulvet ved siden af sofaen. John og Mark kom en torsdag formiddag ved halv ni tiden for at lave noget i haven, og de fandt mig liggende på gulvet. Jeg kom først til mig selv på Amtssygehuset fredag den 14. maj 2004, da jeg langsomt vågnede op til lyden af heste og hestevogne. Det viste sig at være Kronprins Frederiks bryllup, der blev sendt i tv. John mente, at jeg havde sid-

det i sofaen og set tv, og fra sofaen faldet ned på gulvet. Jeg mener selv, at jeg er stået op i løbet af natten, fordi jeg ikke kunne sove. Det var sket før, og så plejede jeg at sætte mig i sofaen for at se tv.

Jeg spurgte John og Christine, om jeg havde sagt noget, mens jeg havde været væk, og de sagde, at jeg havde sagt "nej" mange gange. Det kunne jeg godt huske, og jeg kunne også huske, hvorfor.

Det var mørkt omkring mig, og jeg følte, at der var nogen, der ville have mig op i himlen. Jeg sagde nej, og en stemme sagde til mig, at det ikke var tydeligt nok. Jeg skulle sige det mere og mere kraftigt, og det var det, børnene havde hørt. Jeg er overbevidst om, at der findes noget efter døden, men jeg var endnu ikke parat til at møde det.

Det var begrænset, hvad jeg kunne huske, men en veninde, der besøgte mig, fortalte, at jeg sad i en kørestol og så helt forkert ud i øjnene. Om søndagen kom Christine, Mark, John, Jette og børnebørnene, og da var jeg i stand til at nævne navnene på dem alle sammen.

Lægerne sagde bagefter, at de var overraskede over, at jeg kom til mig selv så hurtigt. Men jeg kunne ingenting og skulle gennem en længere periode med genoptræning.

Jeg døjer stadig med min højre arm. Jeg fik aldrig talt med lægen, om, hvad jeg fejlede, men længe efter fik jeg et brev, hvor det stod. Jeg var indlagt i tre uger, indtil jeg var i stand til selv at gå i bad. Christine havde sørget for, at der kom en hjemmesygeplejerske et par måneder efter, jeg kom hjem. Det skulle jeg vænne mig til, for jeg har altid selv kunnet klare det hele. Nu er det blevet sådan, at der kommer en hjemmehjælper hver 14. dag og gør rent. Jeg har ikke så mange kræfter i min højre hånd, og jeg har svært ved at holde fast i tingene.

I 2005 var jeg meget svag, og brugte megen tid på genoptræning. I oktober var jeg var med til 60-års jubilæet for krigens slutning i Den Haag. Jeg havde spurgt Christine, om hun ville med, og vi var i Holland i en uge. Jubilæet foregik i Det Indiske Hus, og jeg mødte en del fra krigens tid. Christine og jeg havde også været i Holland i juli i forbindelse med en begravelse. Vi kørte derned den ene dag og hjem den næste.

Jeg havde sat det mål i 2006, at jeg ville træne mig så stærk, at jeg igen kunne klare mig selv i det daglige. Det lykkedes stort set, men jeg har ikke mange kræfter i benene og armene. Min søster hjælper med haven, hvis der er noget, der skal plantes. I sommeren 2006 havde vi en stor fætter- kusinesammenkomst med Børges familie. Det var min mands ældste nevø, Poul Erik, der tog initiativet. Det var Christine, der fandt ham via internettet. Han var journalist og boede hos os, da han gik på Journalisthøjskolen tilbage i 1960'erne. Jeg fik igen en god forbindelse med ham. Christine havde kontaktet ham, og de blev enige om, at vi skulle have en årlig fest. Vi mødte op alle sammen, og det gik godt. Min fætter Torben Clausen bliver pensioneret i 2007, og så håber jeg håber, at vi kan få mere

tid, til at fortsætte med slægtsforskning, for vi vil gerne vide noget mere om min fars familie. Jeg ved, at farmor kom fra Malmø, men jeg er ikke så god til svensk. Jeg har mere styr på mors familie. Selv om mange af papirerne blev brændt under krigen, er jeg nået tilbage til omkring 1800, men nu har jeg svært ved at komme videre. Christine føler en stor tilknytning til Holland og den hollandske del af familien. Det betyder knapt så meget for John.

I efteråret 2006 var jeg på kursus på Saksild Strand. Den første uge var en temauge, hvor vi lærte om knoglerne. Vi kunne følge forskellige foredrag, og jeg lærte om vitaminer, søvn, gymnastik og yoga. Om aftenen var der forskellige former for underholdning.

Den første uge var der ikke ingen, jeg kendte. Men den anden uge kom der to fra lokalcentret, som jeg kendte. Jeg fik opfrisket noget omkring EDB, som jeg havde glemt. Der er mange ting, jeg har glemt, men jeg kan da klare mig ved computeren. Men det er min mening, at jeg vil tage nogle flere EDB-kurser, for jeg vil gerne lære mere. Jeg har jo førhen spillet klaver, og selv om mine hænder ikke er, hvad de har været, var det dejligt at øve skalaer på det flygel, der var på Saksild Strand. Det er kun et spørgsmål om øvelse...

Efterskrift

De sidste interview i forbindelse med denne bog blev afsluttet i december 2006. Jeg håber selvfølgelig på, at jeg lever mange år endnu. Så de kommende år kan af naturlige årsager ikke være med her. Men det er ikke så vigtigt, da mine børnebørn kender mig. Det vigtigste har været, at få skrevet bogen og på den måde få fortalt familiens historie, så mine børn og børnebørn får et nogenlunde indblik i familien op gennem det 20. århundrede.

Mine børnebørn. Fra venstre er det Poul med Daina på skødet. For bordenden sidder Tristian. De tre er Christine og Marks børn. I sofaen sidder Camilla og Jacob og ved bordet står Clara, og de tre er John og Jettes børn

Vores sølvbryllup den 24. marts 1987. Christine og jeg står forrest, og bagved er det Børge og John

Rækkehuset på Hjulbjergvej

Min datter, Christine, født 11.09.1964
Gift med Mark, født 22.03.1967

Deres børn:
Poul, født 15.03.1993
Daina, født 28.05.1995
Tristian, født 03.12.2002

Min søn, John, født 21.04.1967. Gift med Jette, født 14.11.1967

Deres børn:
Jacob, født 27.05.1994
Camilla, født 26.12.1996
Clara, født 31.10.2003

Hele familien samlet. Forrest fra venstre er det Camilla, Jacob, Daina og Poul. Bagved fra venstre er det Clara, Jette, John, Edith, Christine, Tristian og Mark

Kokosnødden malede jeg, da vi var i den japanske fangelejr

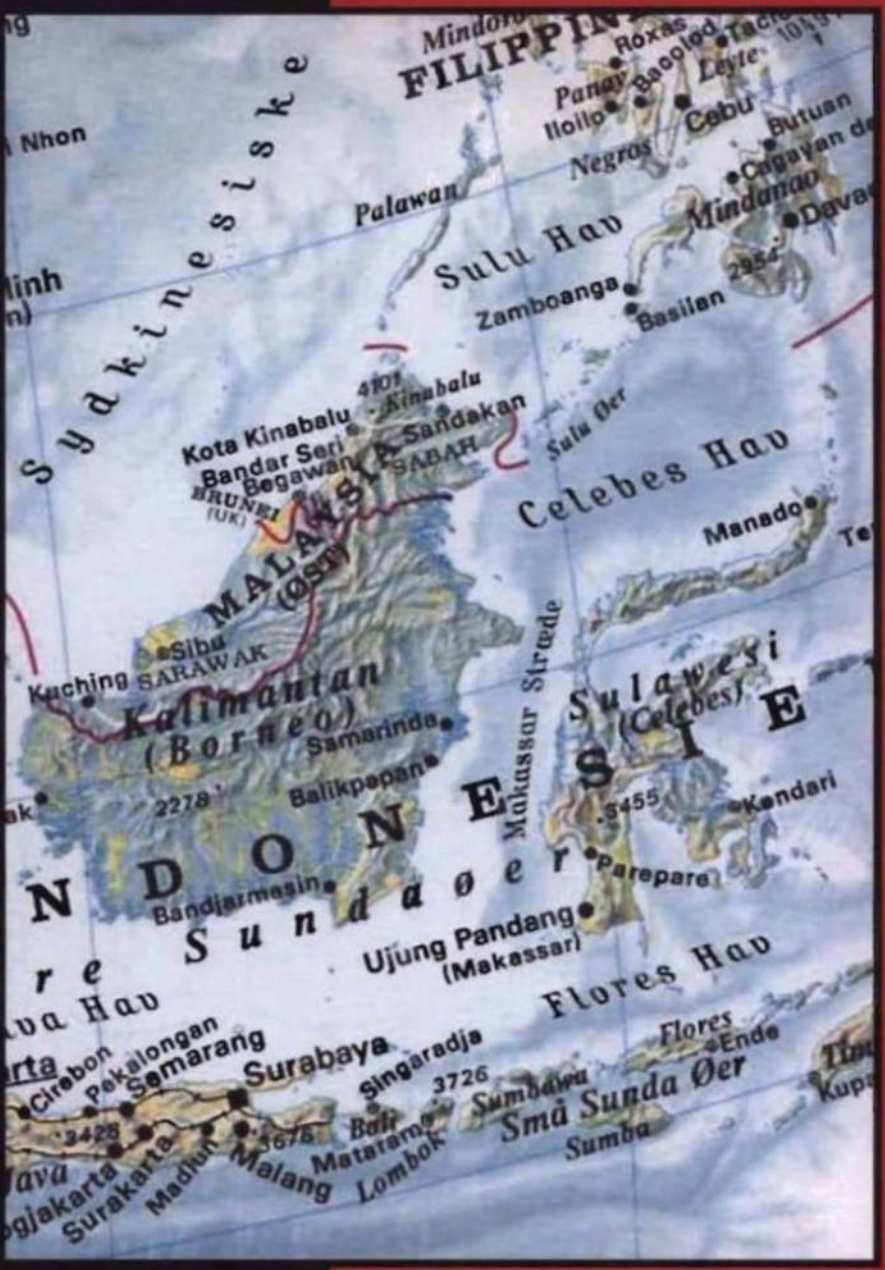

ISBN 978-87-91748-06-2